

Eski Türkçe Kur'an Tercümelerinde Kur'an Kavramı

Suat Ünlü¹

Anahtar Kelimeler

Kur'an
Kitap
Hak
Eski Türkçe
Beşir

Makale Bilgisi

Gönderim Tarihi: 28.05.2019
Kabul Tarihi: 20.07.2019
Elektronik Yayın Tarihi: 27.07.2019

Özet

Bilindiği üzere dini bir metni tercüme etmek, metin içinde geçen kavramlara ad vermek gerek dini yönden yanlış adlandırmalar ve anlamlandırmalar sonucu günaha girme korkusu gerekse de bir metni bir dilden başka bir dile tercüme etme dillerin yapıları içinde çok zor olduğundan, insanlar hep işin kolayına kaçarak daha çok tercüme edilen dilin kelimelerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu çalışmada, Türkoloji alanında büyük yer tutan dini metinlerden Eski Türkçe Kur'an tercümelerinde kavram/kavramların Kur'an örneğinde karşılıklarını tespit ederek yeryüzünde çok eski zamanlardan bu yana geniş bir coğrafi alanda var olan Türkçenin bu kavramlara karşılık vermede ne kadar başarılı olduğunu gösterebilmektir.

APA'ya göre alıntılama: Ünlü, S. (2019). Eski Türkçe Kur'an tercümelerinde Kur'an kavramı. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 1(1), 62-100.

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, suatunlu@akdeniz.edu.tr

The Concept of Quran in Old Turkish Quran Translations

Keywords

Quran
Book
Truth
Old Turkish
Besir

Abstract

As it is known, translating a religious text and naming the concepts in the text should not only be fearful of temptation as a result of religious misnomerations and meanings, but also because translating a text from one language to another is very difficult in the structure of languages, people are always more likely they preferred to use the words of the translated language. The aim of this study is to determine the equivalence of the concepts in the Quranic translations in the old Turkish texts, which is one of the most important religious texts in the field of Turcology, and to show how successful Turkish has been in a wide geographical area since the ancient times.

Article Info

Received: 28.05.2019

Accepted: 20.07.2019

Online Published: 27.07.2019

Cited as (APA): Ünlü, S. (2019). The concept of Quran in old Turkish Quran translations. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences (CALESS)*, 1(1), 62-100.

1. Giriş

Yüce Allah insanoğluna birçok nimet vermiştir. Bu verdiği nimetlerin yanında birçok sorumluluk da yüklemiştir. İnsanoğlunun bu durum karşısındaki yegane görevi bu sorumlulukların karşılığını yerine getirmek ve nimetlere şükretmektir. İşte bu sorumlulukların karşılığını yerine getirmek ve verilen nimetlere de şükretmek içindir ki Allahutaala Hz. Âdem (a.s.)'dan beri insanlara birçok peygamber ve kitap göndermiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "İnsanlar bir tek ümmet idi. Allah peygamberleri, müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi; anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükümsin diye o peygamberlerle birlikte gerçekleri içinde taşıyan kitabı indirdi."² Allah'ın insanlara gönderdiği her peygamber kendi devrindeki insanların ihtiyaçlarını karşılamış Allah'ın emir ve yasaklarını anlatıp görevlerini tamamlamıştır. Bu durum, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun getirdiği Kur'an'la tamamlanmıştır (Türk 2001: 42).

Kitaplara iman, imanın altı şartından biridir. Hz. Peygamber imanın temelini altı şarta bağlamıştır. Bunlar, Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme, hayır ve şerin Allah'tan olduğuna iman etmektir.

² Bakara: 2/213

Kur'an, iman hususuna o kadar önem vermiştir ki, iman sahibi mü'minlerden bile imanlarında sebat etmelerini istemiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir: “Ey inananlar, Allah'a, Elçisi (Muhammed)'e ve Elçisine indirdiği Kitab (Kur'an)'a ve daha önce indirmiş bulunduğu Kitablara iman edin”³. Kur'an, Hz. Peygamber'e indirilen son kitap ve kendinden önce inen mukaddes kitaplara imandan söz etmektedir. Bu ifade biçimi “Resul (yani Muhammed (s.a.v.)'in kendisi), Rabb'inden kendisine indirilen (Kur'an)'a inandı, mü'minler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı” buyrulmaktadır. Bu anlamda iman, Hz. Pygamber'den istendiği gibi, aynı zamanda mü'minler ve tüm insanlıktan da istenmektedir. (Türk 2001: 42)

İnanan bir insan, hem Kur'an'ın hem de Kur'an'dan önce indirilen önceki vahiylerin yani sahifeler, Zebur, Tevrat ve İncil'in asılları itibariyle Allah katından gönderilen kitaplar olduğuna inanmakla sorumludurlar. Zaten bu iman ve İslâm'ın şartlarındandır. Anvak Müslüman, Kur'an'dan önce indirilen kitapların içeriğinden sorumlu değildir. Zira Kur'an, kendinden önceki kitapların büyük bir kısmını kaldırmıştır. (Türk 2001: 42)

2. Kitap

Günümüzde kitap denilince, ister ciltli ister ciltsiz olsun basılmış ve bir araya getirilmiş kağıt sayfaları akla gelmektedir. Kitap, aslında ketebe fülünin mastarıdır. Lugatta harfleri birbirine eklemek yani yazmak manasına mastar iken, sonraları örfte üzerine yazı yazılmış olan “mektup” manasına gelen bir isim olmuştur. Kitabın mahiyeti, manaya delalet eden nazım ve o mananın toplamıdır. Kitap lafzının esas anlamı, Nisâ 153. ayetinde olduğu gibi, üzerine yazılanlarla birlikte sayfaya verilen isimdir. Bunların dışında kitap lafzı, mektup, hokka/divit, Tevrât, farz, hüküm ve kader anlamlarına gelmektedir. Çoğulu “kütüb” şeklindedir. Kitap lafzı, Kur'an'da ve Kur'an dışında daima “yazılı metin” anlamındadır. Bu mana, kitap kelimesinin esas manası olup bir de Kur'an'da kullanıldığı kelimelerle alakalı olarak izafi mana taşımaktadır. Bundan dolayı Kur'an'daki kitap kelimesi, vahiy alanında Kur'an demektir. Allah (c.c.), Kur'an'a en belirgin bir şekilde haber, kıssa ve ilimleri kendisinde topladığı için “kitab” ismini vermiştir. (Türk 2001: 37).

3. Kur'an

3.1. Kur'an'ın Tanımı

Kur'an'ın çeşitli şekillerde tanımları yapılmıştır. Bunlardan en geniş kapsamlısı Kur'an'ın, Melek Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla indirilmiş, Mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilmiş, okunmasıyla ibadet olunan kendine has özellikleri içeren Allah'ın kelimidir. (Dumlu 1999: 1)

³ Nisâ: 4/136

3.2. Kur'an Kendini Nasıl İsimlendirmektedir?

Acaba Kur'an kendini nasıl bir kitap olarak tanımlamakta ve isimlendirmektedir? Şüphesiz ki onun en önemli ismi, Kur'an'dır. Ama bundan başka isimleri de vardır. Bunlar içerisinde Kur'an, Kitab, Zikir, Furkan ve Mesanî'yi sayabiliriz ve bunlar bizzat Kur'an'ın kendisine verdiği isimlerdir. (Dumlu 1999: 4)

Kitap, Kur'an'da Tevrat ve İncil'e ad olarak verildiği gibi Kur'an'a da isim olarak verilmiştir. Aslında Kur'an'ın Kur'an ve Kitab diye isimlendirilmesinin iki önemli sebebi vardır. Kur'an ifadesi onun okunarak dilden dile nakledilmesine; Kitab ismi ile de yazılarak gelmesine birer işaret olarak kabul edilebilir. Furkan ismi ile, onun hak ile batılı ayıran bir özelliğe sahip olduğu fikrinin ihsas ettirilmesi amaçlanırken, diğer yönden akılla anlaşılabilen bir kitap olduğuna delalet etmektedir. Mesanî ise, Kur'an'ın ikişerli olarak meseleleri aktarmasıdır. Örneğin Allah Kur'an'da, cenneti zikrettikten sonra cehennemi de zikreder. Yani iyi ile kötünün mukayesesinin yapılmasını ve böylece ibret alınmasını ister. (Dumlu 1999: 5)

Kur'ân kelimesinin türediği kök konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşleri kelimenin hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta ele almak mümkündür. Kur'an isminin hemzesiz olduğunu söyleyenler içinde yer alan İmam Şâfî'den rivayet edilen, başka ilim adamlarının da desteklediği birinci görüşe göre kelime harf-i tarifli “el-kurân” (كُرْآنُ)

*şeklinde dir. Ve ne “kara'e” (كِرَاءُ) fiilinden ne de başka bir kökten türemiştir. Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilen özel isimdir. On kıraat imamından İbn Kesîr kelimeyi hemzesiz, diğerleri hemzeli olarak okurlar. Ebü'l Hasan el-Eş'ârî ile birlikte bir grup âlime göre kelime **karn** kökünden türemiştir ve bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak anlamındadır. Yahyâ bin Ziyâd el Ferrâ ve Kurtubî ise **kurân** kelimesine kök olarak **karâîni** gösterirler. Çünkü Kur'an âyetlerinden bir kısmı diğerini tasdik etmekte ve ayetler birbirine benzerdir. (Fehd 2002: 383)*

Hemzeli olduğunu söyleyen ikinci grup âlimler de “el-kur'ân” isminin “kara'e” fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Ancak bunlar arasında “kara'e” fiilinin masdarlarına göre “okumak”, “toplamak” ve “açıklamak” anlamlarından hangisini ifade ettiği konusunda ihtilâflar vardır. Ancak İslam vahyinin “ikra” (oku) buyruğu ile başlaması, Kur'an'da “kara'e” kökünün “okuma” anlamında on yedi yerde kullanılması, Kur'an'ın çok okunması ve tavsiye edilmesi gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin “okumak” anlamına gelen “kara'e” fiilinden türediğini kabul etmek daha doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve AT. Welch, pek çok Batılı ilim adamının Kur'an kelimesinin Süryânîce'deki “yazı-

*metin okumak; kilisede yapılan ders” anlamlarındaki **kayrânâ** kökünden türediğini kabul ettiğini ifade ederler. “Kara’e”nin asıl kök anlamı itibariyle doğrudan “kıraat” ve “tilâvet” anlamına gelmediğini Arap dilciler de belirtmektedir. Ancak kelime Kur’an’ın indiği yıllar öncesinden itibaren “okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek” anlamlarında kullanılmıştır. (Fehd 2002: 383)*

Kur’an’ın terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlar yapılmış, bunlar büyük ölçüde bir araya getirilerek şöyle bir tarife ulaşılmıştır: Kur’an, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed’e indirilen, Mushaflarda yazılan tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha suresiyle başlayan Nâs suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır. (Fehd 2002: 383)

Kur’an’ın diğer isim ve sıfatlarının sayısı konusunda bir görüş birliğinin bulunmaması, aslında isim olmayan bazı kelimelerin isim veya sıfat olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. (Fehd 2002: 383)

3.3 Kur’an-ı Kerim’in İsimleri:

3.3.1 el-Adl

Adl masdar olarak, düzeltmek, eğri yoldan doğru yola yönelmek, eşit ve muadil olmak, dengelemek, tartmak gibi anlamlara gelir. Adalet ise, doğru oluşu zihinde sabitlemiş şeydir. Doğruluk ve düzgünlük kavramları, sapmazlığı ve şaşmazlığı da içerisine alır. Adaletin anlam sahası içinde doğruluktan söz ederken; haksızlıktan uzak olma, hakkaniyet sahibi olma manalarında işaret edilmiş olur. Allahutaala Kur’an-ı Kerim’de insanların doğru yola yönelmelerini, toplum hayatındaki faaliyetlerinde dengeli bir hayat sürmelerini ve ticarete doğru tartmaları konusundaki emirlerini Kitab-ı Mukaddes’te belirttiği için bu isimle anıldı. (Ece 2000: 27)

TİEM 73: tükäl boldı idîñniñ sözi çınılqın vaÖdäsi içindä râstlqın hÛkmi içindä täğşürügli yoq anıñ sözlärini. ol turur eşitgän bilgän. (106v/1=006/115)

Hekimoğlu KT: Taqı tükäl boldı İdingning sözi, râst takı tüz. Yoq tegşürgen kelimeleringe. Taqı ol işitgen, bilgen. (138a/4=006/115)

Manisa KT: Tamâm oldı Tañrı taÖälänuñ kelimeleri girçek olmaq bile, Öadl bile tebdil eyleyici yoqdur Tañrı taÖälänuñ kelimelerini. Ol Tañrı taÖälä gäyet de işidicidür, gäyet de bilicidür. (99a/5=006/115)

TİEM 40: Dakı tamâm oldı Çalabun sözi, toğrulık iken yaÖni vaÖdaları, dakı **adl iken yaÖni hükümleri. Döndürici** yokdur sözlerini; Dakı ol işidicidür, bilicidür. (66a/7=006/115)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde **râstlıķın hükmi içindä** (F.+Ar.+T.); **râst taķı tüz** (F.+T.); **Öadl bile** (Ar.) ; **adl iken yaÖni hükümleri.** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.2 El-Âyât (آل َآيَات):

Allah'ın ayetleri iki kısımdır. Birincisi, lafız ve mana olarak okunan ve işitilen ayetler ki bunlar Kur'an ayetleridir. İkincisi, Allah'ın evrendeki (görünen ayetleridir ki buna Allah'ın yarattığı her şey dâhildir. Yüce Allah, kitabını 130 yerde ayet ile adlandırmıştır (Marangozolu 2006: 156).

T. tańrı bälğüläri; Tangrının nişānları; Tańrı taÖālānuñ āyetleridür; Tanrı āyetleridür

TİEM 73: ol **tańrı bälğüläri** okıyurmiz anı sāniñ üzä könilik birlä. sän ıdılmış yalavaçlardın (32r/2=002/252)

Hekimoğlu KT: Ol **Tangrının nişānları;** okıyu<r>miz anı sening üze ĥaķ birle. Taķı ĥaķıķat üze sen, ıdılmışlardın. (39a/3=002/252)

Manisa KT: Ol **Tańrı taÖālānuñ āyetleridür.** Oķur-biz senüñ üstine ĥaķ bile. Tahķıķ sen yā Muĥammed, mürsel nebñlerdensin. (29a/6=002/252)

TİEM 40: Şol, **Tanrı āyetleridür;** okıruz anı üzerüne hakk-ıla. Dakı bayık sen, yalavaçlıģa viribinilmişlerden sen. (19b/3=002/252)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar. “آل َآيَات” karşılığı kullanılan sözcüklerden **tańrı bälğüläri** (T.); **Tangrının nişānları** (T.+Ar.); **Tańrı taÖālānuñ āyetleridür** (T.+Ar.); **Tanrı āyetleridür** (T.+Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.3 Aziz (آزِيزَ):

Aziz, kelimesi kahreden, kahredilemeyen ve eşi bulunmayan manasındadır. Kur'an bu iki anlamda azizdir. Zira O, sahip olduğu hüccetin kuvvetli olması hasebiyle, kendi dışındaki her kitaba galip gelmiştir. Ve herkes ona muraza yani karşı koymakta aciz kalmıştır (Türk 2001:174).

T. ol bitig turur ağırlıģ; kitāb saķlanmış; Ķuróān Óaziz kitābdur; ol kitābdur aziz.

TİEM 73: bütünlükün anlar tandılar Ķuróānķa ĶaĶan kälđi ärsä **ol bitig turur ağırlıģ.** (351r/1=041/041)

Hekimoğlu KT: Hâkîkât üze anlar kim küfr ketürdiler Quróānga, ol vaqtın kim keldi anlarğa. Taqı hâkîkât üze ol, **kitāb saklanmış**. (459a/4=041/041)

Manisa KT: Tahkîk ol gışiler ki kâfir oldılar zîkr ki Quróān'dur, vaqtı ki geldi anlara tahkîk **Kuróān Óaziz, kitābdur**, menfaóatı çoqdur, nažiri yoqdur. (348b/6=041/041)

TİEM 40: Bayık anlar kim kâfir oldılar Kur'an', ol vakt kim geldi anlara yaÓnı cezâ virineler. Dakı bayık **ol kitabdur aziz**. (228b/6=041/041)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar. “أَلْعَزِيزُ” karşılığı kullanılan ifadelerden, **ol bitig turur ağırlıg** (T); **kitāb saklanmış** (Ar.+T.); **Quróān Óaziz kitābdur** (Ar.); **ol kitabdur aziz** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.4. Ahsenü'l-Hadis (أَحْسَنُ الْحَدِيثِ):

T. söznüñ körklügräkini; sözde körklügrekni; söznüñ körklükrekini; haber yahşısını ki Quróān'dur, söz görklüregın

TİEM 73: tañrı indürdi **söznüñ körklügräkini** bitig oñşaşılıgı ekkirär qawrulur qorqar andın anlarınñ täriläri kim qorqarlar idilärindın yana yumşar täriläri taqı köñülläri tañrı yādına... (336r/3=039/023)

Rylands KT: Tañrı indürdi **sözde körklügrekni**, kitābnı meñzeşigli rāstlıq içre yandruğlılar, (193b1) andağ teprer teg andın anlarınñ terileri kim qorqarlar idilerindın... (93a/2=039/023)

Hekimoğlu KT: Tanrı indürdi **söznüñ körklükrekini**; kitābnı, oñşağan, mükerrer bolğan kitābnı. Çıgrılır andın anlarınñ köngülleri kim qorqarlar İdilerindın... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tañrı taÓälā indürdi **haber yahşısını ki Quróān'dur**, bir kitāb ki āyetler muÓciz olmağda, birbirine oñşar tafşil olup ayrılmışdur hâq bātılda. Ürperür saçları, durur ol kimsenüñ ki Tañrı taÓälādan qorqarlar(332b/8=039/023)

TİEM 40: Tanrı indürdi **söz görklüregın**: Bir kitab, bir nicesi bir nicesine beñzer yaÓnı görklülükde dakı toğrulıkda, ikin ikinler. Ürperür ditreyü andan yaÓnı azab âyeti okınacak, derileri anlarun kim korkarlar Çalabı'larından(219a/10=039/023)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar. “أَحْسَنُ الْحَدِيثِ” ifadesi, **söznüñ körklügräkini** (T.) ; **sözde körklügrekni**(T.); **söznüñ körklükrekini** (T.); **haber yahşısını ki Quróān'dur** (Ar.+T.); **söz görklüregın** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.5. Arabiyy (عُرُوبِيَّة)

Allahutaala, Kur'an'da Hz. Muhammed (s.a.v.) indirdiği kitabı Arapça okunan Kur'an kıldığından bahsetmektedir. Bu husus, Zümer suresinde: “Korunanlar için bunu, pürüzsüz Arapça bir Kur'an olarak (indirdik)”⁴ ayette açıklanmış, Arapça okunan kitap” vasfına sahip kitab, kur'an'dır. (Türk 2001: 148)

T. oğıu őróān tāziča; őróānnı tāzi tiliñçe; ÓArabı tili üze bolğan őróān; őróāndur, ÓArab dili üstine; Kur'an arabca

TİEM 73: oğıu őróān tāziča āgriligsiz bolğay kim anlar sağlanğaylar. (337v/2=039/028)

Rylands KT: (96b/1) őróānnı tāzi tiliñçe egrilik--siz meger olar őróān tēp. (96b/1=039/028)

Hekimoğlu KT: ÓArabı tili üze bolğan őróān, egrilik irmes; bolğay kim anlar sağınğaylar. (441a/3=039/028)

Manisa KT: őróāndur, ÓArab dili üstine olduğı hāilde iħtilāf yoğdur anda, bir vech bile Şek yoğdur; ola kim tađvā üstine olup küfr maÓŐiyetini terk eyleyeler. (333a/9=039/028)

TİEM 40: Kur'an arabca, egrilik issi degül; ola kim anlar korkarlar. (219b/5=039/028)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar (عُرُوبِيَّة) ” ifadesinin karşılığı **oğıu őróān tāziča** (T.+Ar.); **őróānnı tāzi tiliñçe** (Ar.+T.); **ÓArabı tili üze bolğan őróān** (Ar.+T.); **őróāndur, ÓArab dili üstine** (Ar.+T.); **Kur'an arabca** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıŐtır.

3.3.6 Hikmetun Bāliğâ: (حِكْمَةُ الْبَالِغَةِ)

Allahutaala, bir tek ayette Kur'an'ı, Hikmetun Bāliğâ ile adlandırmıştır. Kur'an'da geÇen her emir ve yasak, her söz ve korkutma, her hüküm ve kanun, her bilim ve sanat birer hikmettir. O hākimlerin hakiminin hikmetidir (Marangozoğlu 2006: 207)

TİEM 73: artukluk ħikmüt yātrü kād nā asığ kılıur őróān tēp. (389r/6=054/005)

Hekimoğlu KT: Yitiz ħikmet bar. Ne asığ kılıur őróān tēp. (505b/5=054/005)

Manisa KT: Īikmetdür mübālağa bile ki fāyide eyledi anlara őróān tēp. (388a/7=054/005)

TİEM 40: Hikmetdür yaÓni Kur'an tamam. Pes assı eylemez korkıdııcılar yaÓni öğütlemek. (252a/10=054/005)

⁴Zümer: 39/28

İlk Kur'an çevirilerinde Ar." ح ك مة " ifadesi, **artukluk hîkmât** (T.+Ar.); **Yitiz hîkmet** (T.+Ar.);

Hîkmetdür mübālağa bile (Ar.); **Hikmetdür yaÖnî Kur'an** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.7 Belâğ: (عَلَمٌ):

Kur'an, "Belâğ" ile vafedilmiştir. Zira O, insanlara emroldukları ve nehyoldukları her şeyi tebliğ etmiştir. Yani duyurmuştur mesaj olarak iletmiştir. (Türk 2000: 175)

T. tægürmək turur; kifāyet; Bu Quróān kifāyet eyler; degürmekdür

TİEM 73: bu **tægürmək turur** kişilärkä qurtulsalar anıñ birlä bilsälär bütünlükün ol bir ök tañrı turur pänd alınsun hıräd idiläri. (192r/7=014/052)

Hekimoğlu KT: Bu, **kifāyet** kişilerge: tağı munung üçün kim qorqutulsalar anıñ birle tağı munung üçün kim bilseler, hâkîkat üzeol tapunğu bir, tağı munung üçün kim ögüt alsalar Óağllar eyeleri. (252a/3=014/052)

Manisa KT: **Bu Quróān kifāyet eyler** gışilere naşîhat qorqmağ-ıçün anuñ bile bilmeg-ıçün tefekkür teÖemmül bile. Tahkîk Tañrı taÓālā birdür zîkr eylemeg-ıçün, naşîhat qabül eylemeg-ıçün Óağlı olan gışiler. (181a/1=014/052)

TİEM 40: Uşbu, **degürmekdür** -yâ tapdur- âdamılara; dakı tâ korkıdu habar virineleler anun-ıla; dakı tâ bileler, bayık ol Tanrı'dur bir; dakı tâ aña akıllar isleri. (123b/1=014/052)

İlk Kur'an çevirilerinde Ar." عَلَمٌ " ifadesi, **tægürmək turur** (T.); **kifāyet** (Ar.); **Bu Quróān kifāyet eyler**(Ar.+T.); **degürmekdür**. (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.8 Besâir (بَصَائِرُ):

Kur'an, besâir yani kendisiyle hakkın görüleceği delillerdir. Zira Allah (c.c.), onda insanlar için, kalplerdeki basiretler yerine kaim olacak doyurucu açıklamalar ve yeterli deliller zikretmiştir. (Türk 2000; 171)

T. bu bālgülär; bu hüccetleri; bu açuq işler; bu başiretdür; uşbu delillerdür

TİEM 73: **bu bālgülär** ol kişilärkä köni yol yarlıkamağ ol boğunğa kim seziksiz tutarlar. (366r/3=045/020)

Rylands KT: **Bu hüccetleri** belgüüg boğunğa yime yolçı soyurkamağ şeksiz boğunğa. (98b/1=045/020)

Hekimoğlu KT: **Bu açuq işler** kişilerge tağı köni yol tağı rahmet, erenlerge kim yaqın bilürler. (477a/8=045/020)

Manisa KT: *Bu başiretdür*, felâh yüzini gösterür gişilere dañı hidâyetdür dañı rahmetdür bir kavme yaqın bilürler. (364b/2=045/020)

TİEM 40: *Uşbu delillerdür* âdamıların, dakı toğru yoldur dakı rahmatdur, bir kavma kim gümensüz olurlar. (238a/3=045/020)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "بَشِيرٌ" ifadesi, **bu bälgülär** (T.); **bu hücetleri** (Ar.); **bu açuđ işler** (T.); **bu başiretdür** (Ar.); **uşbu delillerdür** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.9. Beşir (بَشِيرٌ):

Beşir, "beşir" kökünden türemiş bir sıfattır. Müjdeleyen, muştı veren, güler yüzlü, sevecen demektir. Aynı kökten gelen "beşer", insan, ademoğlu demektir. Kur'an ayetleri, ilahi bir söz olarak insanları Allah'ın vereceği mükafatları müjdeler, Müminleri doğru yola iletir. Bu nedenle mübarek ism-i şeriflerine beşir adı verilmiştir. (Ece 2000: 79)

T. säwünç berigli; müjde bérigli; müjde birgen; beşâret olduğı hâlde; muştılayıcı

TİEM 73: *säwünç berigli* müóminlärğa qorqutuğlı kâfırlärğa yüz äwürdi üküşräkläri anlar eşitmäslär. (348v/9=041/004)

Rylands KT: *Müjde bérigli* hem qorqutđuđı, yüz ewürdi üküşleri olar eşitmezler. (73b/1=041/004)

Hekimoğlu KT: *Müjde birgen* tağı qorqutđuđan. Yüz ewürdi üküşrekleri tağı anlar eşitmezler. (455a/3=041/004)

Manisa KT: *Beşâret olduğı hâlde* müóminler dañı qorquduğı olduğı muhâlifleri iÓrâz eyledi anlaruñ çoğı anlar işitmezler. (345a/7=041/004)

TİEM 40: *Muştılayıcı* dakı korkıduğı. Pes yüz döndürdi eyregi anların; pes anlar işitmezler. (226b/7=041/004)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "بَشِيرٌ" ifadesi, **säwünç berigli** (T.); **müjde bérigli** (T.); **müjde birgen** (T.); **beşâret olduğı hâlde** (Ar.+T.); **muştılayıcı** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.10. Beyyine (بَيِّنَةٌ):

T. bälgülüg bütünlüg; äşkäre huccat; açuđ hücet; delil; huccat

TİEM 73: bolmadı anlar kim tandılar bitig idilärindin ymä ortağ katığlılar [446r/1] sağlınsalar ançağa tegi kâlsä anlarğa *bälgülüg bütünlüg*. (446v/9=098/001)

Anonim KT: Tegül erdi ol kişiler kim kâfir turur, kitâbe yeleri ya'Önî cühüd ve Naśrânî ve butberestler yoğalğay tâ kelgey bulargâ âşkâre huccat anıñ beyânın aytdı. (140a/3=098/001)

Hekimoğlu KT: Bolmadı anlar kim küfr ketürdiler, kitâbe yelerinden tağı ortak çoşğanlar: ayrılğanlar, ançağa tegrü kim kelse anlarğa açuk huccet. (578a/1=098/001)

Manisa KT: Olmadı ol gişiler, kâfir oldılar Yahüdilerden, müşrik kâfirlerden. Zâyil olmadılar hattâ özlerine delil gelmeyince, ol beyine resüluöllâhdur ki. (446a/6=098/001)

TİEM 40: Olmadı, anlar kim kâfir oldılar, Kitâb ehli'nden ya'Önî Yahûdi, Nâsrânî, dakı müşriklerden; ayrılıcılar, tâ gele anlara huccat ya'Önî Muhammed. (287b/1=098/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. “اَشْكَرَ” ifadesi, **bâlgülüg bütünlüg** (T.); **âşkâre huccat** (Ar.+F.); **açuk huccet** (T. +F.) ; **delil; huccat** (Ar.+F.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.11. Beyyinât (بَيِّنَاتٌ)

Kur'an Allah kelamı olduğu için, O ayrıca hikmet hazinesi, hükümlerin kaynağı ve her iyiliğin ve de faziletin çıkış noktasıdır. Yüce Kur'an'da hidayet, şifa, acıklayıcı ve açık beyan vardır. Anlamı açık, içeriği zengin olan; karışıklık, gizlilik ve kapalılık kabul etmeyen bir kitaptır Kur'an. (Marangozoğlu 2006: 173)

T. bâlgülär turur bâlgülär; âyetler açuqlar; Quróân âyetleridür beyân eyleyici; âyetlerdür bellüler

TİEM 73: yoğ kim bâlgülär turur bâlgülär anlarınñ köñülläri içindâ berildilär bilig tanmaz bizniñ bâlgülärimizni mägär küç kılığlılar(292v/6=029/049)

Hekimoğlu KT: Ol âyetler açuqlar, anlarınñ köngli içinde, birildiler bilig. Tağı inkâr kılmaz âyetlerimüzğa, meger küç kılğanlar. (383b/4=029/049)

Manisa KT: Belki Quróân âyetleridür beyân eyleyici, yüreklerinde mañfüzdür. Öilm virile gişilerün inkâr eylemez bizüm âyetlerümüze illâ zâlimler ki žulmi gâyetde yitişdürdiler. (284b/8=029/049)

TİEM 40: Belki ol âyetlerdür bellüler, gögsinde anlarun kim virinildiler ilm. Dakı inkar eylemeye âyetlerümüze illâ zâlımlar. (191a/6=029/049)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. “بَيِّنَاتٌ” ifadesi, **bâlgülär turur bâlgülär** (T.) ; **âyetler açuqlar** (Ar.+T.) ; **Quróân âyetleridür beyân eyleyici** (Ar.+T.); **âyetlerdür bellüler** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.12. el-Beyân (أَلْبَيَانُ):

Kur'an; hem Allah'tan korkanlara doğru yolu gösterici ve öğüttür. Hem de yalanlayanların kötü sonla karşılaşacaklarını açıklayan bir beyandır (Türk 2001:171).

T. açmak; belgürtmek; açmak; beyân eyleyicidir; bellü eylemekdür

TIEM 73: bu acmak kişilärkä tağı köni yol tağı öğüt qorqğanlarğa. (51r/5=003/138)

Rylands KT: Bu belgürtmek boğunğa hem köni yol hem pend saşnuqlarğa. (8b/1=003/138)

Hekimoğlu KT: Bu, acmak kişilerge, tağı köni yol tağı öğüt saşnuqlarğa. (65a/8=003/138)

Manisa KT: Bu Quróān beyân eyleyicidir gişilere toğrı yolu, hidāyetdür, naşîhatdur Tañrı taÓālādan qorqııcılara. (47a/4=003/138)Qóā

TIEM 40: Uşbu yaÓñi kur'an, bellü eylemekdür âdamılar-ıçun; dakı toğrı yoldur; dakı öğütdür sakınıcılara. (13a/1=003/138)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. “أَلْبَيَانُ” ifadesi, karşılığı kullanılan sözcüklerden **açmak** (T.); **belgürtmek** (T.); **açmak** (T.); **beyân eyleyicidir** (Ar.+T.); **bellü eylemekdür** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.13. El-Burhân (الْبُرْهَانُ):

Kur'an'ın bu isimle nitelenmesi Lugatçilerin benzerini getirmekten aciz kalmalarından ve insanlar için yol gösterici bir delil olmasındandır (Türk 2001:176).

T. bir hüccet; hüccet; hüccet.; delili burhâmı ki hücceti katıdır; huccat yaÓñi Muhammed sallaóllâhu aleyhi ve selem

TIEM 73: ay kişilär kâldi ök silärkä bir hüccet idîñizlerdin indürdimiz silärkä yaruqluğ bälgülüg. (78v/7=004/174)

Rylands KT: Ey boğun, çın-oğ keldi sizke hüccet İdiñizdin tağı ıdıtımız sizke nürni belgülüg. (14a/1=004/0174)

Hekimoğlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge hüccet. İdingizdin. Tağı indürdük sizing tapa nürni açuq. (102b/4=004/174)

Manisa KT: Yā gişiler! Tahkîk size geldi delili burhânı ki hücceti katıdır Tañrı taÓālādan ki sizi yaratdı. İndürdük sizüñ üstüñüze nürü beyân eyleyici ki Quróān'dur. (73a/10=004/175)

TIEM 40: İy âdamılar! Bayık geldi size huccat yaÓñi Muhammed sallaóllâhu aleyhi ve sellem, Çalabunuzdan. Dakı indürdük sizün dapa aydınlık bellü. (48a/5=004/174)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. “أَلْفُ مِائَةٍ” ifadesi, bir **hüccet** (F.); **hüccet** (F.); **hüccet**(F.); **delili burhānı ki hücceti katıdır; huccat yaÖni Muhammed sallaóllāhu aleyhi ve selem** (F.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.14. Büşrā: (أَلْفُ مِائَةٍ):

Büşra, müjdedir, muştı dolu haberdır. Bu bakımdan Kur'an bir ilahi büşra'dır (müjdedir). O, müminleri doğru yola iletir ve onlara müjdelere verir. Hz. Musa'ya verilen Tevrat da bir büşra'dır, bir müjdedir. Bu sebeple mübarek ism-i şeriflerine büşra denmiştir. (Ece 2000: 9)

T. säwünç; sewünç müjde; beşāretdür; muştılamak

TİEM 73:indürdimiz seniñ üze bitigni bālgürtü tegmä nārsä üzä köni yol yarlıkamaq säwünç boyun süglilärkä. (202v/3=016/089)

Rylands KT:indürdümiz seniñ üze bitigni, belgürtü tegme nersenı, köni yoqla köndürmek, yarlıkamaq, sewünçi boyun bérigililerke. (78a/1=016/089)

Hekimoğlu KT:..... Tağı indürdük sening üze kitābnı; ziyāde beyān kılamak için tigme bir nirsege, tağı köni yol tağı rahmet tağı müjde, boyun sügenlerge. (266a/5=016/089)

Manisa KT:indürdük seniñ üstüne kitāb beyān eylemeg-içün mübālağa bile her nesneyi işlerden mücmel dağı mufaśsal. Hidāyetdür, rahmetdür barçasına; lākin yaman gişiler neflerini mahrüm eyler dağı beşāretdür müsülmānlara hāsetsen (191b/4=016/089)

TİEM 40:Dakı indürdük üzerüne Kitāb'ı yaÖni Kuróān'ı; bellü eylemek için her nesneyi, dakı toğru yol göstermek için, dakı rahmat için, dakı muştılamak için müsülmēnlere. (12b/10=016/089)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde bu ifade, **säwünç** (T.); **sewünç** (T.); **müjde** (T.); **beşāretdür** (Ar.); **muştılamak** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.15. El-Kitāb (أَلْفُ مِائَةٍ):

Kitap, sözlükte, bir düzen içerisinde bir araya getirilen sözler toplamı anlamına gelir. Kavram olarak, harf ve kelimelerin birbirine bağlanarak oluşturulan söz bütünlüğüne kitap” adı verilir. Allah (cc)’in peygamberlere vahyettiği şey, yazılı olmasa bile “kitap” adını almaktadır. Bu anlamda “kitap” genelde vahy ve vahy yoluyla peygamberlere indirilmiş bir şey, özelde de Hz. Peygambere indirilmiş son vahy olan Kur'an anlamına gelir. (Ece 2000; 361)

TİEM 73: oğımas ärdin anda öndün bitigdin bitimäz ärdi anı oñ älgin andağ ärsä sezikkä tüşgäy ärdilär yarağsız işliglär.(292v/5=029/048)

Hekimoğlu KT: Tağı okıyur irmeding aşnusındın, kitābdın; tağı bilür irmeding sağ elging birle andağ irse şeklig bolğay irdi bātıl işligler. (383b/3=029/048)

Manisa KT: sen okımaz bu Qur'ân inmezden öñdin bir kitāb dañı yazmazdan sağ elüñ bile, ol vaqtda şek eyler-idi bātıl üstine. (284b/6=029/048)

3.3.16. El-Aliyy (أَلِيٍّ):

ÖAliyyó, şanı yüce anlamındadır. Allah'ın bir vasfı olduğu gibi, Kur'an'ın da bir vasfıdır. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır (Türk 2001:167): "O (Kur'ân), katımızda bulunan anakitapta (Levh-i Mahfûzda) dır. Aliyy (yani şanı yüce) dir⁵.

T. barçada yügsäk; yüksek berk turur.; katımızda yüksek; yücedür, uludur; bizüm katumuzda yücedür

TİEM 73: ol Qur'ân bitignij aslı içindä turur biziñ üskümüzde barçada yügsäk bütün işlig.(358v/1=043/004)

Rylands KT: Ol levh-üöl-mahfûz içinde biziñ üskümüzde yüksek berk turur. (37b/1=043/004)

Hekimoğlu KT: Tağ haqıqat üze ol, Levhüöl-Mahfûz içinde, katımızda yüksek, hikmetlig. (467a/2=043/004)

Manisa KT: Tahkiğ Qur'ân levh-i mahfûzda, bizüm katumuzda yücedür, uludur, hikmeti mübālagadur. (355b/3=043/004)

TİEM 40: Dakı bayık ol yaÖñi Kur'an, kitab aslında yaÖñi lavhaöl-mahfûz, bizüm katumuzda yücedür, hikmet issidir. (232b/7=043/004)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **Ar** أَلِيٍّ عَزِيزٌ ifadesi, **barçada yügsäk (T.) ; yüksek berk turur (T.); katımızda yüksek (T.); yücedür, uludur (T.); bizüm katumuzda yücedür (T.)** sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.17. El-Furkân (الْفُرْقَانِ):

Furkan lafzının Aramice asıllı olduğu ifade edilse de aslen Arapçada ayırmak, iki şeyin arasını ayırt etmek manasına gelen "f-k-r" dan gelmektedir. Furkan mastar değil isimdir. Kur'an kendini (25/1) ayetinde Furkan ismiyle nitelemiştir ki, bunun sebebi Kur'an'n hücceti, delilleri, hududu, farzları ve diğer hikmetli manalarıyla haklıyla haksızı ayırması, veya hak ile batılı,

⁵ Zuhruf: 43/4

helal ile haramı, mücmelle mübeyyeni, muhkemle müevveli biribirinden ayırdetmesi veya onun parça pparça indirilmiş olmasıdır (Türk 2001:158).

T. adrığlını yaÖni řuróānnı; řur’ānnı; řuróān indürdi ĥaķı bātıldan ayırmağ-ıçün; Kur’ān

TİEM 73: yügsäk ol ol idi kim indürdi adırlınlı yaÖni řuróānnı şulı üzä bolmağ üçün ajunluđlarķa řorķuttaçı. (261r/8=025/001)

Hekimoğlu KT: Üküş ĥayrlıđ boldı, ol kim indürdi Kur’ānnı şulı üze, munung üçün kim bolsa Öālemlarđa řorķutđan. (344b/5=025/001)

Manisa KT: ĥayrı bereketi çok oldı ol kimsenüñ ki řuróān indürdi ĥaķı bātıldan ayırmağ-ıçün şulına ki Öālemlere řorķuducı olmağ-ıçün. (252a/3=025/001)

TİEM 40: Çok oldı ĥayrı, anun kim indürdi Kur’ān’ı kulı üzere, tâ ola ālemlere korkıdıcı. (170b/7=025/001)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. ان ُؤُؤُؤ ifadesi, **adırlınlı yaÖni řuróānnı** (T.+Ar.) ; **řur’ānnı** (Ar.); **řuróān indürdi ĥaķı bātıldan ayırmağ-ıçün** (Ar.+T.); **Kur’ān** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.18. El-Hükm (أُؤُؤُؤ):

Hükm’ün sözlük anlamı, hükm etmek, karar vermek, idare etmek, ata gem vurmak demektir. Bazen hikmet anlamına da gelir. Kur’an, “Hükm” ile vasfedilmiştir ki, bu hem nazım hem de mana açınsındandır. (Türk 2001:167).

TİEM 73: mundağok ıdtımız anı tūzıca. äđer uđu barsa sän anlarıñ tiläkläriñä kälmişdä keğin saña bitigdin. Yođ saña tañrıdın bir dostdın yođ küdäzçi. (187r/2=013/037)

Hekimoğlu KT: Taķı anıng mengizlig indürdük anı, ĥikmet Tāzi. Taķı eger uysang hevālarınga, sanga kelmişindin song biligidin; yoğ sanga Tangrıdın erkligidin taķı saķlađandın. (245a/4=013/037)

Manisa KT: Anuñ gibi indürdük ĥükmi ÖArab tili üstine. Eger sen tābiÖ olsañ anlar ĥavāsına saña Öilm geldükden soñra yoğdur saña seni Tañrı taÖālādan şurtarıcı, nuşret eyleyici, ĥalās eyleyici.(175b/11=013/037)

TİEM 40: Dakı andayuk indürdük anı (ĥükm iken arabca. Dakı eger uyasın nefsleri dileklerine, andan soñra kim geldi sana bilmekden; yokdur senün, Tanrı’dan yaÖni Tanrı azābından arka virici, ne dağı saklayıcı.(119b/10=013/037)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. كَمُّ لُحْ أ karşılığı kullanılan sözcüklerden **tāziça** (Ar.); **hikmet** **Tāzi** (Ar.); **hükmi** **ÖArab tili üstine**(Ar.+T.); **hükm iken arabça** (Ar.+T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.19. El-Hikme (أَلْحِكْمَةُ):

Hikmet, bilgi ve akılla hakka ulaşmaktır, en genel anlamda hikmet, fayda, yarar ve ihkam anlamlarından dolayı her güzel bilginin ve her faydalı işin ismi olmuştur. Kur'an, her şeyi yerli yerinde konulduğu muteber bir kanun üzere indiği veya hikmet içerdiği için, Hikmet vasfı ile vasfedilmiştir (Türk 2001:167)

T. könilikdin; hikmetdin; hikmetden ki hâkķı bilmekdür zâtında, dürüst sözden

TİEM 73: ol ol kim yarlıg ıdtı saña idîñ **könilikdin**. kılmağıl tañrı birlä adın tañrı kämşilgäy sän tamuğ içindä taşra yıkılmış sürsükmiş. (209v/8=017/039)

Hekimoğlu KT: Ol, ol nirsedin kim vaħy kıldı sening tapa İding **hikmetdin**. Taķı kılmağıl Tangrı birle öngin tapunğu. Kemşilgey sen tamuğ içinge, melāmet kılınmış, sürülmiş. (274a/9=017/039)

Manisa KT: Ol nesneyi Tañrı taÖālā vaħy eyledi **hikmetden** ki **hakkı bilmekdür zâtında**, anuñ bileÖamel eylemekdür. Kılma, Tañrı taÖālā bile özge maÖbūdÖibādet eyleme. Anuñ gibi eylesen birağılırsın cehenneme, nefsüñi melāmet eylersin, ıraķ olursın Tañrı taÖālā rahmetinden zelillik bile. (197b/9=017/039)

TİEM 40: Şol, oldur kim vahy eyledi sana Çalabun, **dürüst sözden**. Dakı kılma Tanrı-y-ıla, tanrı ayruk; birağılasın tamuya, ayıblanmış, irak olunmuş. (135a/3=017/039)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "أَلْحِكْمَةُ" ifadesi, **könilikdin** (T.); **hikmetdin** (Ar.); **hikmetden** ki **hâkķı bilmekdür zâtında** (Ar.+T.), **dürüst sözden** (F.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

El-Mev'iza (أَلْمَوْئِزَةُ):

Kur'an verdiği öğütlerle insanlara kötülüklerden sakınmayı teşvik eden bir kitap olduğu için El-Mev'iza denmiştir.

T. bir pānd; öğüt; naşîhat; öğüt

TİEM 73: ay kişilär kaldi ök silärkä **bir pānd** idîñizlärđin şihhatlık añar köküzlär içindä köni yol yarlıkamaķ müÖminlärķa. (158v/2=010/057)

Hekimoğlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge **öğüt** İdingizdin taķı şifā ol nirsege kim kögüzler içinde

Manisa KT: Yâ gişiler! Taḥkîk geldi size naşîhat Tañrı taŖâlâdan daḥı şifâ geldi yüreklerde daḥı hidâyet daḥı rahmet geldi müöminlerine. (148b/3=010/057)

TİEM 40: İy âdamlar! Bayık geldi size öğüt. Çalabunuzdan, dakı derman virmek ana kim gögüzlerdedür yaŖñi yavuz iŖtikadlar; dakı toğru yol dakı rahmat, müöminler için. (100b/4=010/057)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. **أَلْمَوْعِظَة** ifadesi, **bir pând** (F.); **öğüt** (T.); **naşîhat** (Ar.); **öğüt** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3 Eş-Şifâ (عِشْفَا):

Kur'an şifadır. İnananlar, onunla dünya ve ahiret dertlerinin şifasını bulurlar, Kur'an'ın hükümlerine uyarak ruhen huzura kavuşurlar. Kur'an, küfür, cehalet gibi kalbî hastalıklara, hem de bedenî hastalıklara iyi gelir. (Türk 2001:166)

T. şihhatlık; şifâ; şifâ; derman virmek

TİEM 73: ay kişilər kâldi ök silârkâ bir pând idîñizlârdin şihhatlık añar köküzlâr içindâ köni yol yarlıkamağ müöminlârça. (158v/2=010/057)

Hekimoğlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge öğüt İdingizdin tağı şifâ ol nirsege kim kögüzler içinde turur tağı köni yol tağı rahmet, bitgenlerge. (207a/1=010/057)

Manisa KT: Yâ gişiler! Taḥkîk geldi size naşîhat Tañrı taŖâlâdan daḥı şifâ geldi yüreklerde daḥı hidâyet daḥı rahmet geldi müöminlerine. (148b/3=010/057)

TİEM 40: İy âdamlar! Bayık geldi size öğüt, Çalabunuzdan, dakı derman virmek ana kim gögüzlerdedür yaŖñi yavuz iŖtikadlar; dakı toğru yol dakı rahmat, müöminler için. (100b/4=010/057)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. **eş-şifâ** ifadesi, **şihhatlık** (Ar.); **şifâ** (Ar.); **şifâ** (Ar.); **derman virmek** (F.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

Şifa, iyileştirme, derman, ilaç; mecazen kalpleri ve nefisleri gam ve kederden kurtarmak (Çanga 1999: 799). Erken dönemli Türkçe Kur'an tercümelelerinden TİEM 73'te *äm turur* (351r/6=041/044) biçiminde de kullanılmıştır.

3.3.22. Ez-Zikr (أَلذِّكْر):

Zikr mastardır. "Anmak" manasındadır. Bir şeyi unutmayıp hatırdâ tutmak, yani hıfzettir. Mecazenün ve şöhret, şeref, şan manasına gelir. Kur'an insanlaramükellef oldukları vazifeleri

tanıttığı ve bunları akıllarında ve kalplerinde hıfzetamelerini gerçekteştirdiği için, zikir⁶ (Türk 2001:159).

T. yâd kılğı; **Quróân**; **zıkr**; **añmak yaÖni yansulayu**

TİEM 73: Aydılar ay ol kim indürüldi anıñ üzä yâd kılğı sän tälwä sän. (193a/4=015/006)

Hekimoğlu KT: Tağı aydılar: “Ay ol kim indürüldi anıñ üze Kuróân! Hâkıkat üze sen dıvâne. (252b/4=015/006)

Manisa KT: Eyitdiler ki: Yâ ol gışinüñ özine zıkr indi, tañkık sen delüsin, didiler. (181a/9=015/006)

TİEM 40: Dakı eyittiler: “İy Muhammed, ol kim indürinildi anun üzere añmak yaÖni yansulayu eyittiler, yâ öğüt yaÖni Kur'an, bayık sen delüsin!” (123b/7=015/006)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. **ez-zıkr** ifadesi, **yâd kılğı** (F.+T.); **Quróân** (Ar.); **zıkr** (Ar.); **añmak yaÖni yansulayu** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.23. Fasl (ف َ):

Bir şeyi kesmek, iki hasmın arasını ayırmak, hükme bağlamak, uzaklaştırmak, çocuğu süitten ayırmak, bir yerden ayrılmak anlamındaki “f-s-l” köküinden türeyen fasl, kesin hüküm, haklıyı haksızdan ayıran, hükmeden, hakim demektir. (Karagöz 2005: 172b)

T. bitig turur bākütülmüş anıñ bālgülāri; Bitig, belgürmiş anıñ nişānları; Kitāb turur kim tafşil kılındı āyetleri; Bu kitābdur ki temyiz olmışdur āyetleri lafzı ; Kitābdur kim beyān olınmışdur āyetleri

TİEM 73: bitig turur bākütülmüş anıñ bālgülāri quróān atlıg yarlıg tāziça ol boğunça kim bilürlär.(348v/8=041/003)

Rylands KT: Bitig, belgürmiş anıñ nişānları, Quróān tāzi tiliñçe, bilgen boğunça. (73a/3=041/003)

Hekimoğlu KT: Kitāb turur kim tafşil kılındı āyetleri, Tāzi tili üze ingen kitābnı, tileyür men ol erenlerge kim bilürler. (455a/2=041/003)

Manisa KT: Bu kitābdur ki temyiz olmışdur āyetleri lafzı bile maÖnāda Quróāndur, ÖArab dili üstine bir qavme ki bilürler ÖArabiyye'yi. (345a/6=041/003)

⁶ Āl-i imrān:3/58, Hicr 15/6-9, Nahl 16/44, Tāhā:20/99-124, Enbiyā: 21/2-16-42-50, Furkān: 25/29, Şuarā: 26/5, Yāsin:36/11, Sād:38/8, Fussilet:41/41, Zuhuf: 43/5-36-44, Kamer:54/25, Talāk: 65/10, Kalem: 68/51

TİEM 40: Kitabdur kim beyân olunmuşdur âyetleri, Kuróan arabca; bir kavma kim bilürler. (226b/6=041/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde ifade, **bitig turur bákütülmiş anıñ bälgüläri** (T.); **Bitig, belgürmiş anıñ nişānları** (T.+Ar.); **Kitāb turur kim tafşil kılındı âyetleri** (Ar.+T.); **Bu kitābdur ki temyiz olunmuşdur âyetleri lafzı; Kitabdur kim beyân olunmuşdur âyetleri** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.24. Kavliün Fasl (فصل): ۞

“Ayırt edici söz” anlamındadır. Kuróan'ın bununla vafedilmesi, onun kıyamet günü insanların arasını ayıracak olmasındandır. Yani bir kısım insanları cennete, bir kısım insanları cehenneme sevk edecektir. (Türk 2001:169)

T. sözni; bu sözni; qavl ki Quróan'dur; sözi yaÓni Kur'an'ı

TİEM 73: azu ilgäru ketäru eltmäzlär mü sözni azu kälidi mü olarqa ol kim kälmedi ozağı atalarıqa. (252v/2=023/068)

Hekimoğlu KT: Tedbir kılmadılar mu bu sözni? Keldi mü anlarğa ol nirse birlr kim kelmedi burınkı atalarınğa. (332a/4=023/068)

Manisa KT: Niçün fikr eylemezler? Bileler Hâq olamı kavl ki Quróan'dur tā ki Yā geldi mi anlar evvel atalarına gelmeyen resülden kitābdan? (242a/3=023/068)

TİEM 40: Ay, endişe eylemezler mi sözi yaÓni Kur'an'ı? yā geldi mi anlara, ol nesene kim gelmedi atalarına ilergiler. (164a/6=023/068)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. **kavlü'n-fasl, sözni** (T.); **bu sözni** (T.); **qavl ki Quróan'dur** (Ar.+T.); **sözi yaÓni Kur'an'ı** (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.25. Kavliün Sakil (سكيل): ۞

Kavliün Sakil'le ifade edilmek istenen, ciddi ve insanlar tarafından önem verilmesi gereken bir sözdür ya da mükelleflere ağır gelen emir ve yasaklardır. (Türk 2000: 169)

T. ağır söz; ağır sözni ; söz ağır; muhkem qavli ki Quróan'dur; söz ağır

TİEM 73: biz idğay miz seniñ üzä cabraÓilni ağır söz birlä. (426v/3=073/005)

Anonim KT: Biz tiz indürgeymiz seniñ üze ağır sözni. (113a/2=073/005)

Hekimoğlu KT: Biz, kemişgey biz sening üze, söz ağır. (553a/3=073/005)

Manisa KT: Taḥkīk biz senüñ üstüne indürsevüz gerek muḥkem kavliki Kuróān'dur, meşakḫat yoludur nefis üstüne. (425b/9=073/005)

TİEM 40: Bayık biz, tiz bırağavuz üzerüne, söz ağır. (275a/2=073/005)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **ağır söz** (T.); **ağır sözni** (T.); **söz ağır** (T.); **muḥkem kavli ki Quróān'dur** (Ar.); **söz ağır** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.26. Ahsenül Kaśas: (أَحْسَنُ الْقَوْلِ
عِنْدَ اللَّهِ)

Kur'an-ı Kerim içinde yalan, sahtekarlık, aldatma ve eğrilik olmayan, bütünüyle doğru söz ve kıssalardan ibarettir. O öyle bir kıssa ve söz ki ne üslubunda, ne şiirselliğinde, ne kanun ve hükümlerinde, ne manasında ne de amaç ve hedeflerinde onun eşi ve benzeri bir kıssa ve söz gelmediği gibi bundan böyle de gelmeyecektir. (Marangozoğlu 2006:269)

T. kıssalarda körklügräki; kıssa kıılmaḫning körklügrekini; kıssalar yahşısını; hikâyet eylemek görklüregın

TİEM 73: biz kıśśa kıılalım sāniñ üzä kıssalarda körklügräki yarlıg ıdmaḫımız birlä saña bu oḫıgü äğär ärsä munda öñdün bilmäslerdin. (172r/9=012/003)

Hekimoğlu KT: Biz kıśśa kıılır miz sening üze, kıśśa kıılmaḫning körklügrekini, munung birle kim vaḫy kııldıḫ sening tapa bu Quróānı. Taḫı ḥaḫıḫat üze irding aḫnusındın, ğafıllerdin. (226b/2=012/003)

Manisa KT: Biz ḥaber virür-biz saña yā Muḥammed kıśśalar yahşısını ki saña vaḫy eyledük bu Quróān'ı ki bu süredür; egerçi ki sen andan burun ğāfil-idi-sen bu süreden hiç fikründen geçmezdi. (162b/7=012/003)

TİEM 40: Biz hikâyet eylerüz sana, hikâyet eylemek görklüregın, anun-ıla kim vaḫy eyledük sana uşbu Kur'an'ı; dakı bayık oldun andan ilerü ğāfillardan yaŖñi Yūsuf kıssasından. (110b/7=012/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **kıssalarda körklügräki** (Ar.+T.); **kıssa kıılmaḫning körklügrekini** (Ar.+T.); **kıssalar yahşısını** (Ar.+F.); **hikâyet eylemek görklüregın** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.27. Kelām (كَلَامٌ):

Kelam, birbirine isnat (dayandırma) ile iki kelimeyi içeren söze denir. Allah, Kur'an'ı "Kelam" ile vasfetmiştir. (Türk 2000: 166).

TİEM 73: harayna ayur soñ qalıglılar qaçan bardıñızlar ärsä ganiimatlarqa alğunızlar üçün qıdı berıñlär biziñ uđu baralım silärkä tilärlär kim teğşürmäk tanrı yarlıgını.....(376r/8=048/015)

Rylands KT: Terk bolğay kim ayğay soñ qalğanlar: qaçan barsa siz ganiimetler tapa almaq üçün sizler anı: qođuñ bizke udalıñ sizke, tileyürler kim adnatsalar Tañrıñ kelämını....(35b/2=048/015)

Hekimoğlu KT: Ayğay song qonmışlar, ol vaqtın kim bardıñız ganiimetler tapa, munung üçün kim alsangız anı: “Qođung bizni, uyalıng sizge.” Tileyürler kim aynatsalar Tanğrıñ sözini.... (489b/3=048/015)

Manisa KT: Eydürler mütehallif olan ÓArablar: Qaçan gidesenüz ganiimet mälı almağ-ıçün qoyuñuz, size täbiÓ olam kim dirler, isterler tebdıl eylemege Tanrı taÓälänuñ kelämını..... (374b/3=048/015)

TİEM 40: Tiz eyide girü kalınmışlar *yaÓnî Hudeybiyye'den*, qaçan varasız (10) ganiimatların yana, tâ alasız anları: “Kon bizi, uyalum size.” Dilerler kim döndürelər Tanrı sözini.....(244a/9=048/015)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **tanrı yarlıgını** (T.); **Tañrıñ kelämını** (T.+Ar.) ; **Tanğrıñ sözini** (T.); **Tanrı taÓälänuñ kelämını**(T.+Ar.); **Tanrı sözini** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.28. Quróän (قُرْآن):

Kitap, Kur'an'da Tevrat ve İncil'e ad olarak verildiği gibi Kur'an'a da isim olarak verilmiştir. Aslında Kur'an'ın Kur'an ve Kitap diye isimlendirilmesinin iki önemli sebebi vardır. Kur'an ifadesi onun okunarak dilden dile nakledilmesine; Kitap ismi ile de yazılarak gelmesine birer işaret olarak kabul edilebilir. Furkan ismi ile, onun hak ile batıl ayıran bir özelliğe sahip olduğu fikrinin ihsas ettirilmesi amaçlanırken, diğer yönden akılla anlaşılabilen bir kitap olduğuna delalet etmektedir. Mesanî ise, Kur'an'ın ikişerli olarak meseleleri aktarmasıdır. Örneğin Allah Kur'an'da, Cenneti zikrettikten sonra Cehennem'i de zikreder. Yani iyi ile kötünün mukayesesinin yapılmasını ve böylece ibret alınmasını ister. (Dumlu 1999:5)

T. quróän; quróän; quróän; quróän

TİEM 73: sän ığu kältürülgäy kuróänni bütün işlig bilgän idi üskindin. (274v/9=027/006)

Hekimoğlu KT: ĥaқиқat üze sen, birilür sen Kuróänni, ĥikmetligning taқи Óilmligning qatındın. (361a/1=027/006)

Manisa KT: Tahkik sen yâ Muhammed telaqqi eyleyüp virilürsin Kuróân'ı Tañrı taŖalâdan. Gâyetde haqımdür, gâyetde bilicidür. (265b/3=027/006)

TİEM 40: Dakı bayık sen getirinürsen Kuróân'ı, dürüst sözlü işlü katından bilici. (179a/10=027/006)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **kuróân** (Ar.) sözcüğüyle karşılanmıştır.

3.3.29. Müteşâbih (مُتَشَابِهٌ):

Birbirine benzeyen demektir. Zira Kur'an'ın bir kısmı diğerine güzellik ve doğrulukta, muhkemlik, hikmet ve nazmın dosdoğru olmasında birbirine benzer. (Türk 2000: 170)

T. bitig ohşasığlı ekkirär; kitābnı meñzeşigli; kitābnı, ohşagan, mükerrer bolğan kitābnı; birbirine ohşar tafşil olup ayrılmışdur haq bātılda

TİEM 73: tañrı indürdi söznüñ körklügrakini bitig ohşasığlı ekkirär qawrulur qorqar andın anlarınñ täriläri kim qorqarlar idilärindin....(336r/3=039/023)

Rylands KT: Tañrı indürdi sözde körklügrekni, kitābnı meñzeşigli rāstlıq içre yandruğlılar, andağ teprer teg andın anlarınñ terileri kim qorqarlar idilerindin.... (193a/2=039/023)

Hekimoğlu KT: Tangrı indürdi söznüñ körklügrekni; kitābnı, ohşagan, mükerrer bolğan kitābnı. Çıgrılır andın anlarınñ köngülleri kim qorqarlar İdilerindin.... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tañrı taŖalâ indürdi haber yañşısını ki Quróân'dur, bir kitāb ki âyetler muŖciz olmağda, birbirine ohşar tafşil olup ayrılmışdur haq bātılda. Ürperür şaçları, durur ol kimsenüñ ki Tañrı taŖalâdan qorqarlar.... (332b/8=039/023)

TİEM 40: Tanrı indürdi söz görklüregin: *Bir kitab, bir nicesi bir nicesine beñzer yañı görklülükde* dakı *toğrulukda, ikin ikinler*. Ürperür ditreyü andan yaŖıñ azab âyeti okınacak, derileri anlarun kim korkarlar Çalabı'larından..... (219a/10=039/023)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **bitig ohşasığlı ekkirär (T.+F.); kitābnı meñzeşigli (Ar.+T.); kitābnı ohşagan (Ar.+F.); mükerrer bolğan kitābnı (Ar.+T.); birbirine ohşar tafşil olup ayrılmışdur haq bātılda (T.+Ar.)** sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.30. Es-Sırātu'l-Müstâkîm (أَلْأَمْرُ الصَّالِحِ):

Allahutaala'nın tüm isimleri kutsaldır. O, Kur'a-ı Kerim'i 33 ayette sırat-ı müstâkim olarak adlandırmıştır. Sırat: istenilen hedefe ulaştırın yoldur. Müstakim sözcüğü ise eğrilik bulunmayan dümdüz anlamındadır. Kur'an, insanlara güzeli, doğruyu, hakkı emrettiği için o doğru bir yoldur. (Marangozoğlu 2006: 171)

T. **yolum köp köni; bu yolum tüz; toğru yolumdur ki tevĥiddür, ŐeriŐatdur; yolumdur, toğru iken**

TİEM 73: ın bu mÄniđ yolum köp köni uđu barıñlar anı. uđu barmañlar yollarĥa adırđay yırağay silÄrni yolındın. olarığ tut(t)urdı silÄrkÄ anığ birlÄ bolđay kim silÄr saĥnuĥluĥ ĥılđay silÄr. (111r/4=006/153)

Hekimoğlu KT: Taĥı ĥaĥıĥat üze bu yolum tüz, uyun ganga. Taĥı uymang yollarĥa kim taĥılsa, yÄ taĥıtsa sizni sizing birle yolındın Ol vaŐiyet ĥıldı sizge anığ birle, bolđay kim saĥıngay siz. (144a/4=006/153)

Manisa KT: Tahĥıĥ bu eydilen benüm toğru yolumdur ki tevĥiddür, ŐeriŐatdur..... (103b/1=006/153)

TİEM 40: Dakı bayık uşbu yolumdur, toğru iken; pes uyan ana; dakı uyman yollara (69a/5=006/153)

Türke ilk Kur'an evirilerinde; **yolum köp köni** (T.); **bu yolum tüz** (T.); **toğru yolumdur ki tevĥiddür, ŐeriŐatdur** (T.+Ar.); **yolumdur, toğru iken** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.31. Sıdk (ص ُ د ق):

“Sıdk”, “s-d-k” kökünden türeyen kelime, allah'ın kelamı olması nedeniyle, sıdk ile vafsedilmiŐtir ki, insanlığa ĥakkı ve doğruyu söyler (Türk 2001:173).

T. **ınlıĥ yaöni muĥammäd; könike tuttı; rÄstlıĥ; gireklik bile; toğruyu yaöni Kuróan'ı**

TİEM 73: ol kim kÄldürdi ınlıĥ yaöni muĥammäd ymä ın tut(t)ı anı yaöni Äbü bÄkr anlar tururlar saĥnuĥlar. (337v/7=039/033)

Rylands KT: ve könike tuttı anı bu öğür, ĥamuđ saĥnuĥlar tururlar. (71a/1=039/033)

Hekimoğlu KT: Taĥı ol kim keldi rÄstlıĥ birle, taĥı rÄstladı anı; anlar, anlar saĥınganlar. (441a/9=039/033)

Manisa KT: Ol kimse ki geldi gireklik bile daĥı girekledi, inandı ĥaĥkı ki Ebü Bekr Őiddiĥ anlar müttÄĥilerdür, küfri maŐŐiyeti terk itdiler. (333b/5=039/033)

TİEM 40: Dakı ol kim getürdi toğruyu yaöni Kuróan'ı, dakı toğru duttı anı; anlardur muttakılar. (219b/9=039/033)

Türke ilk Kur'an evirilerinde; **ınlıĥ yaöni muĥammäd** (T.+Ar.); **könike tuttı** (T.); **rÄstlıĥ** (F.); **gireklik bile** (T.); **toğruyu yaöni Kuróan'ı** (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.32. Vahiy (و َ و َ):

Allah'ın kelamı olan Kur'an, vahiy yoluyla indirildiği için, bu vasıfla nitelendirilmiştir. Vahiy kelimesi Kur'an'da 45 ayette geçmektedir (Türk 2000; 176).

T. yarlıg; vaĥy; vaĥy; Tañrı taŖālānuñ vaĥy; Kuróān-ıla

TİEM 73: aygıl bütünlükün qorqıtur mǎn silǎrni yarlıg birlǎ eşitmǎz sağırlar oqımaǣnı qaçan qorqıtsalar. (237r/6=021/045)

Anonim KT: Aygıl yā Muhammed: Men qorqıtur-men silerni vaĥy birle. Eşitmesler sağırlar oqımaǣnı qaçan anlar qor<qu>tulsalar. (34a/8=021/045)

Hekimoğlu KT: Aygıl: “Ĥaĥıqat üze qorqıtur miz sizni vaĥy birle.” Taǣı eşitmez sağırla<r> duŖānı, ol vaqtın kim qorqıtulurlar. (314a/2=021/045)

Manisa KT: Eyit ben sizi qorqıtuzmızın Tañrı taŖālānuñ vaĥy bile. İşitmez sağır daŖveti qaçan anlar inzār olsalar. (227b/6=021/045)

TİEM 40: Eyit: “Bayık korkıdurın sizi Kuróān-ıla.” İşitmezler sağırlar, kığırmağı, ol vakt kim korkıdılsalar. (154b/8=021/045)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde;: **yarlıg** (T.); **vaĥy** (Ar.); **vaĥy** (Ar.); **Tañrı taŖālānuñ vaĥy** (T.+Ar.); **Kuróān-ıla** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.33. El-Hüdā (أَلْهُدَى):

Hüda doğru yolu göstermek, açıklamak manasına mastardır. Hidayete götüren rehber ve hidayet olunan doğru yol manalarına da gelir (Türk2001:162).

T. müsālmānlıq yolını; könilikni yaŖñi Quróānnı; könilik; hidāyeti ki Quróān'dur; toğru yol

TİEM 73: biz qaçan eşit(t)i miz ärsä müsālmānlıq yolını kertgündilär aǣar, kim kertgünsä idisiñä qorqmaz äksüklükdin ap ymä kıındın. (425v/3=072/013)

Anonim KT: Biz neteg kim eşitdik könilikni yaŖñi Quróānnı inandıq anga pes kim kim inansa idisiñe pes qorqmas şevāb eksüklükündin taǣı küçeylikdin yaŖñi žulmdın. (111a/4=072/013)

Hekimoğlu KT: “Taǣı biz ol vaqtın kim eşittük könilik, bittük anga. Kim kim bitse İdisiñe, qorqmaz ekismekdin taǣı žulmğa kelmekdin. (5551b/1=072/013)

Manisa KT: Tahıķıq biz vaqtı ki işitdik hidāyeti ki Quróān'dur imān getürdik Quróān'a. Kim imān getürse Tañrı taŖālāya qorqmaz eksüklüğündin cezāda daĥı zelil olmaǣdan, žulm olmaǣdan. (424b/7=072/013)

TİEM 40: “Dakı bayık biz, ol vakt kim işitdük toğru yolı, inanduk ana pes herkim inana Çalabı’sına, korkmaya eksmekden, ne dağı zulmdan. (274a/8=072/013)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; **müsälmanlık yolını** (Ar.+T.); **könilikni yaÖni Quróānnı**(Ar.+T.); **könilik** (T.); **hidāyeti ki Quróān’dur** (Ar.) ; **toğru yolu** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.34. Tenzil (تَنْزِيلٌ):

Allah tarafından indirilen kitap anlamına gelir. Kur’an’da şöyle bildirilir: *Muhakkak ki o (Kuróān), alemlerin Rabb’inin Tenzilidir.*⁷

T. kuğı ığmak; Teñri teÓālā ızdı Quróānn; İndürmek; İnmişdür bu Quróān Tañrı taÓālādan; İndürmekdür

TİEM 73: kuğı ığmak ajunluğlar idisindin turur.(396v/2=56/080)

Anonim KT: Teñri teÓālā ızdı Quróānnı hâlkılar tapa. (71a/11=056/080)

Hekimoğlu KT: İndürmek Óālemlerning erkligindin. (513a/9=056/080)

Manisa KT: İnmişdür bu Quróān Tañrı taÓālādan ki Óālemlerüñ hâliki, rāzıkıdur. (395a/3=056/080)

TİEM 40: İndürmekdür âlemler Çalabı’sından. (256a/9=056/080)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; **kuğı ığmak** (T.); **Teñri teÓālā ızdı Quróānn** (T.+Ar.); **İndürmek** (T.); **İnmişdür bu Quróān Tañrı taÓālādan** (T.+Ar.); **İndürmekdür** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.35. Er-Rahme (رَحْمَةٌ رَّحِيمٍ):

Kur’an, kendisini tasdik eden, ondaki hüküm, emir ve yasaklarla amel eden, helali helal, haramı haram bilenler için Allah’ın indirmiş olduğu bir rahmettir. Din ve dünya işlerinde insanları gerçeğe götürür ki, bu sayede rahmet ve sevap hasıl olur. Bu anlamda Kur’an, insanlık için, Allah’ın bir nimeti ve şefkatidir. (Türk 2001: 161)

T. yarlıkamağ; rahmet; rahmetdür; rahmatdur

TİEM 73: indürdimiz oğıgudın anı ol âm turur yarlıkamak kertgünüglilärkä arturmas küç kılığlarğa mägär qor ziyān. (211r/6=017/082)

⁷Şuarâ: 26/192)

Hekimoğlu KT: Tağı indürür miz Quróándın anı kim, ol şifâ tağı **rahmet** müóminlerge. Tağı arturmas küç kılganlarğa, meger yoqalmağ, yā noqşān. (278b/3=017/082)

Manisa KT: İndürür biz Quróān'dan bir nesneyi ki şifādur Fātiha sūresi gibi özge āyet şifā gibi **rahmetdür** müóminlere, arturmaz žālimlere illā hasāreti. (201a78=017/082)

TİEM 40: Dakı indürürüz Kur'an'dan anı kim, ol dermandur dakı **rahmatdur** müóminler için; dakı arturmaz zālimlara, illā eksüklik yaŖni andan ötürü kim münkir olurlar. (137a/10=017/082)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **yarlıkamağ** (T.); **rahmet** (Ar.); **rahmetdür**(Ar.); **rahmatdur** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.36. Er-Rûh (أَلْ رُوحُ):

Kur'an ruhtur. Zira onunla kalpler ve nefisler hayat bulur. Din onunla ihya olur, dünya maslahatları onunla tanzim edilir ve o ruhların yaşamasının sebebidir. Ruh kelimesi Kur'an'da çoğu gere vahiy karşılığında kullanılmıştır (Türk2001:171).

T. cabraŖilni öz yarlıgımızdın; rûhnı; sırrın; Quróān buyruğumuz; canı yaŖni Kur'an'ı, buyruğumuzdan

TİEM73: tağı mundağok yarlığ ıdtımız saña **cabraŖilni öz yarlıgımızdın** bilmáz árdiñ nā ol bitig ap ymä kertgünmāk yoğ kim kıldımız anı yaruqluğ... (357r/3=042/052)

Rylands KT: Mundağuk yarlığ ıdtımız saña **rûhnı** yarlıgımız birle, bilmez erding né ol bitig né ol imān ançası bar kıldımız anı nūr... (34b/2=042/052)

Hekimoğlu KT: Tağı aning mengizlig vağy kılduğ sening tapa **sırrın**, işimüzdin. Bilmez irding, kitāb ne turur tağı imān ne bolur. Velı kılduğ anı yaruqluğ... (466a/9=042/052)

Manisa KT: Anuñ gibi vağy eylemek sana **Kuróān buyruğumuz** bile yā CebrāŖili gönderdük. Sen bilmezdi-sen, kitāb nedür dağı imān nedür. Lākin biz kılduğ Quróān'ı, nūr eyledük... (355a/5=042/052)

TİEM 40: Dakı andayuk vahy eyledük senün dapa **canı yaŖni Kur'an'ı, buyruğumuzdan**. Bilmez idün, nedür kitab dakı imān; velikin eyledük anı nūr... (232b/1=042/052)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **cabraŖilni öz yarlıgımızdın** (Ar.+T.); **rûhnı** (Ar.); **sırrın** (Ar.); **Quróān buyruğumuz; canı yaŖni Kur'an'ı, buyruğumuzdan** (F.+ Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.37. El-Hayr (أَوْ خَيْرًا):

Kur'an hayırdır, iyiliktir. Müslümanlardan bir topluluğun, beşeriyeti bu hayırlı davet etmeleri, bu hayrı yapmağa çalışmaları gerekir (Türk 2001:161).

T. **ädgülük; edgülük; edgülük; ĥasene; hayrı.**

TİEM 73: Aylur anlarğa kim saķnuķluk ķıldılar nâ ol kim indürdi idîñiz ayurlar **ädgülük**. Anlarğa kim ädgülük ķıldılar(198v/7=016/030)

Rylands KT: Ayıldı anlarğa kim: (42b1) saķnuķluk ķıldılar ne ol kim indürdi İdîñiz. Ayurlar: **edgülük** ķıldılar(42a/3=016/030)

Hekimoğlu KT: Taķı aytıldı anlarğa kim saķındılar: “Neni indürdi İdingiz?” Aydılar: “**Edgülük.**” anlarğa kim körklüglük ķıldılar(260a/1=016/030)

Manisa KT: Eydiler müttakılere imân getürdiler: Ne indürdi ol gişilere ki muĥsinlerdür Bu dünyâda **ĥasene** virilür?..... (186b/%=016/030)

TİEM 40: Dakı eyidildi anlara kim sakındılar: “Ne nese indürdi Çalabunuz?” Eyittiler: “**Hayrı.**” Anlara..... (127b/2=016/030)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **ädgülük** (T.); **edgülük** (T.); **edgülük** (T.); **ĥasene** (Ar.); **hayrı** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.38. En-Niöme (أَلْ نِ عَمَة):

Kur'an nimettir. Nimet hoş dirliğe, refaha ve hâli vakti iyi olmaya denilir, ferah ve sevinç manasında da kullanılır. Kur'an-ı Kerim'in hidayeti de en büyük nimettir (Türk 2001:167).

T. **idiñ niÖmätini; idîñ niÖmetini; İding niÖmetini; Tañrı taÖälānuñ niÖmetlerini; Çalabun niÖmetin**

TİEM 73: **idiñ niÖmätini** yâđ kılğıl. (444r/8=093/011)

Anonim KT: Ve ammâ kendü **idiñ niÖmetini** sözlegil şükr birle. Bu niÖmeti, nübüvveti tiler. Peyğambar aytdı kim azğa şükr kılmasa üküşke taķı kılmağay ve niÖmetke şükr kılmaķ yâđ kılmaķ bolur. Yâđ kılmasa kâfir bolur Ve biöllâhi't-tevfîķ. (137a/21=093/011)

Hekimoğlu KT: Taķı ammâ **İding niÖmetini** sözlegil. (576a/4=093/011)

Manisa KT: Ammâ **Tañrı taÖälānuñ niÖmetlerini** söyle, ĥalka bildür. (444b/2=093/011)

TİEM 40: Dakı ammâ **Calabun niÖmetin** söyle (286a/11=093/011)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **idiñ niÖmätini** (T.+Ar.); **idiñ niÖmetini** (T.+Ar.); **İding niÖmetini**(T.+Ar.); **Tañrı taÖälānuñ niÖmetlerini**(T.+Ar.); **Çalabun niÖmetin** (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.39. En-Nûr (النور):

Kur'ân, "yayılmış ışık" anlamına gelen "Nûr" ile nitelendirilmiştir. Nûr'un iki vasfı vardır; birincisi kendisinin açık ve net olması, ikincisi, başkasının ortaya çıkmasına sebeop olmasıdır. İşte Kur'ân bu iki vasfa sahip aydınlatıcı bir kitaptır⁸. Kur'ân, şek ve delalet karanlıklarını yok eden nûrdur. Bu nûr bütün dünyayı aydınlatacak, bütün dünyayı kaplayacaktır. (Türk 2000: 160)

T. tañrı nûrını; tañrı nûrını; Teñri nûrını; Tangrının yaruqluğunu, Tañrı taÖälānuñ nûrını; Tanrı aydınlığını

TİEM 73: tilärlär kim öçürsälär **tañrı nûrını** ağızları birlä tañrı tükäl kılğalı turur öz nûrını näçämä tilämäsä tanığlılar.(408v/1=061/008)

Rylands KT: Tilerler kim öçürseler **Tañrı nûrını** ağızları birle, Tañrı tükäl kılğan turur Tañrı nûrını neçeme unamasa kâfirler. (44a/2=061/008)

Anonim KT: Tilerler, söndürseler **Teñri nûrını** ağızları birle yaÖñj atsalar Teñri taÖälānuñ nûrını İslām dñnindin Teñri taÖälā yetiz kılğan erür nûrını yaÖñj bu vaÖda, nuşrat turur Teñri taÖälādın, İslāmda āşkäre kılıp turur; niçe kim yigrense kâfirler yaÖñj egerçi tüşvar kelse kâfirlergä. (87a/11=061/008)

Hekimoğlu KT: Tileyürler kim söndürseler **Tangrının yaruqluğunu**, ağızları birle, Tañrı Tangrı yaruqluğunung tamām kılğanı, tañrı eger yigrense kâfirler. (529a/6=061/008)

Manisa KT: İsterler süyündürmege **Tañrı taÖälānuñ nûrını** ağızları bile. Tañrı taÖälā (10) tamām eyler eger kâfirler kerih görseler dañı. (407b/9=061/008)

TİEM 40: Dilerler kim söyündüreler **Tanrı aydınlığını**, ağızları-y-ıla; dakı Tanrı tamām eyleyicidür aydınlığını, eger duşhar gördi-y-ise dağı kâfirler. (263b/8=061/008)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde: **tañrı nûrını** (T.+Ar.); **tañrı nûrını** (T.+Ar.); **Teñri nûrını** (T.+Ar.); **Tangrının yaruqluğunu** (T.), **Tañrı taÖälānuñ nûrını** (T.+Ar.); **Tanrı aydınlığını** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

⁸ Nisâ: 4/174, Mâide:5/15, Aórâf: 7/157, Tevbe: 9/32; Şûrâ:42/52, Hadîd: 57/28, Tegâbün: 64/8

3.3.40. El-Ĥakk (الح):

Kur'an Hak'tır, doğrudur, bâtil ile hiçbir ilgisi yoktur. Bâtil, bu Hakk'ın karşısında yok olmağa mahkûmdur.

Kur'an'ın isimlerinden birisi de “Hakk”tır⁹. Zira Kur'an, Allah'ın elçisi Muhammed (s.a.v)'e indirdiği Hak'tır. O, batılın zıddıdır ve batılı yok eder. Kur'an'ın Hakk olmasının manası şudur: Kur'an, önceki ümmetlerin haberlerini verirken gerçeği, doğruyu söyler. İçindeki vaat ve vait, mükellefi amel ve inançta hakikat üzere olmasını temin eder. Allah, onu birbirine zıt fasit manalarla değil, Ŗel-kavlüöl-fasl (ayır dedici söz)' anlamında Hak ile indirmiştir. Kur'an'ın bu şekilde Hak üzere indirilişi, kulların Allah'a ibadet ve bu nimete şükür etmesini gerekli kılar. Kur'an'ın Hak oluşu, onun tarihsellikten uzak ve çağlar boyu geçerliliğini sürdürecektir bir kitap olduğunu da gösterir. (Türk 2001: 160)

T. yarağlıg birlä; ĥağ birle; ĥağ bile; hakk-ıla

TIEM 73: biz ıdtımız seni yarağlıg birlä säwünç berigli kôrğüt(t)açı, yoğ hiç ümmät mägär kâçti anıñ içindä kôrğüt(t)açı. (318v/4=035/024)

Hekimoğlu KT: Ĥağ biz ıdđuğ sini ĥağ birle, müjde birle tağı kôrğütğan. Tağı yoğ bir öğür kişidin, meger keçti anıñ içinde kôrğütğan. (417b/1=035/024)

Manisa KT: Tahkik biz deni gönderdük ĥağ bile beşaret eyleyici, ĥağ vaŖdeyi dağı kôrğüdici ĥağ vaŖıdden. (313a/1=035/023)

TIEM 40: Bayık biz viribidük seni hakk-ıla, muştılayıcı dakı korkıdıcı. Dakı yokdur hiç bölük, illâ geçdi anun içinde korkıdıcı. (207b/5=035/024)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **yarağlıg birlä** (T.); **ĥağ birle** (Ar.); **ĥağ bile** (Ar.); **hakk-ıla** (Ar.) sözcük öbekleriyle karşılanmıştır.

3.3.41. Habluólah (ح ُلّٰه):

Kur'an tafsilat itibariyle “mesâni” kelimesi ile vasfedilmiştir ki, “ikilemek ve tekrar etmek” anlamındadır. Zira o, önceki ümmetlerin kıssalarını açıklamaktadır, veya onda kıssa ve nasihatlar tekrar edilmiştir. Veya Kur'an ikişerlidir. Cennet ve cehennem mümin ile kafirler'in vasıfları arka arkaya zikredilmiştir. Allah (cc) onda birçok emrini birkaç kez tekrarlamıştır. (Türk 2000: 170)

⁹ Bakara: 2/92, Nisâ:4/170, En'âm:6/5, A'râf: 7/159, Yûnus: 10/89-94-108, Hûd: 11/17, Kehf: 18/29, Mü'minûn: 23/70-71, Ankebût:29/68, Sebe':34/43, Fâtır: 35/24-31, Şûrâ: 42/24, Zuhruf: 43/29-30-78, Ahkâf: 46/7; Muhammed:47/3, Kâf:50/5, Hadîd: 57/16, Mümtehine: 60/1, Hâkka: 69/51

T. tañrı urğaniña; Tangrı urқанıǵa, yaǞñi Tangrıning Óahdinge; Tañrı taǞālā ipine ki Quróān'dur; Tanrı ipine yaǞñi dñnine

TİEM 73: taqı yapuşıuñ tañrı urğaniña kamuǵ taqı tarılmañ taqı yāđ qılıñ tañrıniñ niǞmätini siziñ üzä ol uǵurda kim ärdiñiz(48r/1=003/103)

Hekimoǵlu KT: Taqı yapşung Tangrı urқанıǵa, yaǞñi Tangrıning Óahdinge, kamuǵ; taqı tarılmang. Taqı yāđ qılıng Tangrıning niǞmetini, (61a/1) sizning üze; ol vaqtın kim irdingiz (60b/8=003/103)

Manisa KT: Yapışıñuz Tañrı taǞālā ipine ki Quróān'dur. CemıǞüñüz ayrılmañuz ħađdan. Zıkr eyleñüz Tañrı taǞālānuñ niǞmetlerini siziñ üstüñüze ki siz düşmānlar-ıduñuz... (44a/4=003/103)

TİEM 40: Dakı yapışun Tanrı ipine yaǞñi dñnine, hep; dakı bölük bölük olman: Dakı anun Tanrı niǞmetini, üzerünüze, ol vakt kim oldunuz-ıdı..... (29a/1=003/103)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **tañrı urğaniña (T.); Tangrı urқанıǵa, yaǞñi Tangrıning Óahdinge (T.+Ar.); Tañrı taǞālā ipine ki Quróān'dur; (T.+Ar.) Tanrı ipine yaǞñi dñnine (T.+Ar.)** sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.42. Mesāñi (مَسَانِي):

Kur'an tafsilat itibariyle "mesāñi" kelimesi ile vafedilmiştir ki, "ikilemek ve tekrar etmek" anlamındadır. Zira o, önceki ümmetlerin kıssalarını açıklamaktadır, veya onda kıssa ve nasihatlar tekrar edilmiştir. Veya Kur'ân ikişerlidir. Cennet ve cehennem mü'min ile kafirlerin vasıfları arka arkaya zikredilmiştir. Allah (cc) onda bir çok emrini birkaç kez tekrarlamıştır. (Türk 2000: 170)

TİEM 73: tañrı indürdi söznüñ körklüǵrākini **bitig ohşaşǵlı ekkirär qawrulur** qorqar andın anlarınñ täriläri.....(336r/3=039/023)

Rylands KT: Tañrı indürdi sözde körklüǵrekni, **kitābnı meñzeşǵlı rāstlıq içre yandruǵlılar,** andaǵ teprer teg andın anlarınñ terileri(93a/2=039/023)

Hekimoǵlu KT: Tangrı indürdi söznüñ körklüǵrekini; kitābnı, **ohşaǵan, mükerrer bolǵan kitābnı.** Çıǵrılır andın anlarınñ köñgülleri kim qorqarlar İdilerindin, andın song yumşatur terileri.... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tañrı taŖālā indürdi haber yaħşısını ki Ŗuróān'dur, bir kitāb ki āyetler muŖciz olmaħda, birbirine *ohşar tafşil olup ayrılmışdur ĥaħ bātılda*. Ūrperür saħları, durur ol kimsenüñ ki Tañrı taŖālādan ħorħarlar, andan soñra leyin olur yumşak olur dirileri ... (332b/8=039/023)

TİEM 40: Tanrı indürdi söz görklüregın: Bir kitab, bir nicesi bir nicesine beñzer yaŖñ *görklülikde dakı toğrulıkda, ikin ikinler*. Ūrperür ditreyü andan yaŖñ azab āyeti okınacak, derileri anlarun kim korkarlar Ćalabı'larından; andan yumşanur derileri ... (219a/10=039/023)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **bitig ohşasığlı ekkirār ħawrulur** (T.+Ar.); **kitābnı meñzeşigli;** (Ar.+T.) **mükerrer bolğan kitābnı** (Ar.+T.); **ohşar tafşil olup ayrılmışdur ĥaħ bātılda** (T.+Ar.) **görklülikde dakı toğrulıkda, ikin ikinler.** (T.) sözcükleriyle ħarşılanmıřtır.

3.3.43. Kerim (كريم):

Kendi alanında üstün olan her şey, kerem sıfatı ile vasfedilir. Kerim, medhetme sıfatlarını kendisinde toplayan bir sıfattır. Dolayısıyla Kur'an, diğer kitaplar arasında övgüye en layık ve en şerefli, en üstün kitap olduğu için kerim sıfatı ile nitelendirilmiştir. (Türk 2000: 164)

T. oħıđu turur ağırlığ.; Şerif, büzürg, kirāmi turur.; ögmekke sezā Kuróān; bu Ŗuróān kerimdür; ol, Kur'an'dur görklü -yâ aziz Tanrı katında

TİEM 73: bu oħıđu turur ağırlığ. (396v/1=056/077)

Anonim KT: Bu Ŗuróān kim kelipedür Muħammedge. Şerif, büzürg, kirāmi turur. ŞiŖr, siħr ve kehānet degül turur. (71a/6=056/077)

Hekimoğlu KT: Ĥaħıħat üze ol, ögmekke sezā Kuróān. (513a/8=056/077)

Manisa KT: Tahıħıħ bu Ŗuróān kerimdür. (395a/1=056/077)

TİEM 40: Bayık ol, Kur'an'dur görklü -yâ aziz Tanrı katında. (256a/8=056/077)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **oħıđu turur ağırlığ** (T.); **Şerif, büzürg, kirāmi turur.** (Ar.+F.); **ögmekke sezā Kuróān** (T.+Ar.); **bu Ŗuróān kerimdür** (Ar.); **ol, Kur'an'dur görklü -yâ aziz Tanrı katında** (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarıyla ħarşılanmıřtır.

3.3.44. Mecid (مجد):

Cömertlik ve yücelikte koşma manasındaki "mecd" den gelir. Mecid ise, kendisine mahsus lutfu bahşetmede koşandır. Gerçekte bu vasıf Allah'a aittir. Kur'an'ın Mecid ile vasfı dünyevî ve uhrevî meħārimi ihtiva etmesiyledir. (Türk 2000: 174)

T. **ḳuróān ḥaḳḳı uluḡ; Ḳuróān ḥaḳḳı uluḡ.**; Mecid, Müşrif kerim; ögmekke sezāvār **Ḳuróānnı.**; şerefi vardur; Kur'an hakkı-y-ıçun ululuklu.

TİEM 73: bu ant turur ḳāf taḡı tuta ḳāf taḡı ḥaḳḳı kim bu ciḥān tāgrāsini tutup turur taḡı **kuróān ḥakkı uluḡ.** (381v/6=050/001)

Rylands KT: Ḳāf taḡı yana ajun tegreki and, **Kuróān ḥakkı uluḡ.** (68a/2=050/001)

Anonim KT: Ant yād ḳılır Teñri Ḳuróān birle **Mecid, Müşrif kerim** biz seni ayduḡ. (48b/6=050/001)

Hekimoḡlu KT: Ant içer men, **ögmekke sezāvār Kuróānnı.** (495a/2=050/001)

Manisa KT: Bu süre ḳāf süresidür, Ḳuróān ḥaḳḳı-çün **şerefi vardur** özge kitāblar üstine. (379a/4=050/001)

TİEM 40: Dakı **Kur'an hakkı-y-ıçun ululuklu.** (247a/2=050/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **ḳuróān ḥaḳḳı uluḡ** (Ar.+T.); **Ḳuróān ḥaḳḳı uluḡ.** (Ar.+T.); **Mecid, Müşrif kerim** (Ar.); **ögmekke sezāvār Ḳuróānnı** (T.+Ar.); **şerefi vardur** (Ar.); **Kur'an hakkı-y-ıçun ululuklu.** (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

3.3.45. El-Hakim (ﻫﻜﻴﻢ):

“Hikmet sahibi” manasındaki “Hakim” lafzı, Kur'an'ın bir vasfıdır. Üç yerde Kitab lafzına sıfat olmuştur. Hikmetler içerdiği için bununla vasfedilmiştir. Hakim olan Allah (c.c.), kitabını “el-Hakim” ile nitelendirmiştir. Ancak Kur'an'ın hakim olması mecazdır. Mecaz oluşu, esasen hakîmin Allah olması, Kur'an'ın da Allah'ın hikmet ve doğrularını gösteren olmasıdır. Zira Kur'an, her fülinde birçok hikmet sergileyen hikmet sahibi Allah'ın, her söz ve tespitinde birçok hikmet ortaya koyan hakim kitabıdır. (Türk 2000: 165)

T. **ḳuróān ḥaḳḳı bākütülmiş; Ḥikmetlig Ḳuróān birle.**; **Ḳuróān ḥaḳḳı-çün ḥaḳ ḥükm eyleyicidür;** **Muhkem Kur'an hakkı-çun**

TİEM 73: **kuróān ḥakkı bākütülmiş.** (320r/1=036/002)

Hekimoḡlu KT: **Ḥikmetlig Kuróān birle.** (420a/5=036/002)

Manisa KT: **Kuróān ḥakkı-çün ḥaḳ ḥükm eyleyicidür.** (315b/2=036/002)

TİEM 40: **Muhkem Kur'an hakkı-çun.** (209a/6=036/002)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **ḳuróān ḥaḳḳı bākütülmüş** (Ar.+T.); **Ḥikmetlig Ḳuróān birle** (Ar.); **Ḳuróān ḥaḳḳı-çün ḥaḳ ḥükm eyleyicidür** (Ar.+T.); **Muhkem Kur'an hakkı-çün** (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.46. Mükerrerem (مُكْرَمٌ):

T. ağırlanmış bitigler içinde **yaÖñi lāvḥüöl- maḥfüz**; **Šuhūflar** içinde **ikrāmı yaÖñi Levḥuöl-maḥfüz**.; **Defterler** içinde, **kerim kılınmış**; **Muşaflarda** **şābitdür**, **kerimdür**; **Kitablar** içinde **ağırlanmış**

TİEM 73: **ağırlanmış bitigler içinde yaÖñi lāvḥüöl- maḥfüz.** (435v/9=080/013)

Anonim KT: **Šuhūflar içinde;** ayturlar: Yalawaç kitābı andağ kim aytur, taḳı kim tilese yād kılğay Ḳuróānı; **ikrāmı yaÖñi Levḥuöl-maḥfüz.** (125a/10=080/013)

Hekimoğlu KT: **Defterler içinde, kerim kılınmış.** (565a/1=080/013)

Manisa KT: **Muşaflarda şābitdür, kerimdür** Tañrı taÖālā. (435a/6=080/013)

TİEM 40: **Kitablar içinde ağırlanmış.** (280b/7=080/013)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **ağırlanmış bitigler içinde yaÖñi lāvḥüöl- maḥfüz**; **Šuhūflar** içinde **ikrāmı yaÖñi Levḥuöl-maḥfüz** (T.+Ar.); **Defterler** içinde, **kerim kılınmış** (Ar.+T.); **Muşaflarda** **şābitdür kerimdür** (Ar.); **Kitablar** içinde **ağırlanmış** (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir..

3.3.47. Gayb:

“Onlar ki Gayb'a inanıp namazlarını kılarlar”¹⁰. *Kuróān, burada Gayb ile nitelendirilmiştir ki, birçok sebebin içinden en önemlisi, Kuróān'ın öteki semavi kitap mensuplarının kitaplarına tahrif ettiklerine dair verdiği haberdir.* (Türk 2000: 175)

T. örtüglökkä; ğaybğa; ğabya; görünmez nesneye **yaÖñi Tanrı'ya, yâ uçmağa, yâ kıyamata, yâ Kuróān'a**

TİEM 73: anlar kim kertgünürlär **örtüglökkä** taḳı adağın kılurlar namāznı andın kim rüzi berdimiz anlarğa. (2v/2=002/003)

Hekimoğlu KT: Anlarğa kim bit(e)rler **ğaybğa** taḳı peyveste kılurlar namāzları, taḳı ol nirsege kim indürüldi sindin aşnu, taḳı āhiretni anlar yaḳın bilürler. (2a/9=002/003)

¹⁰ Bakara: 2/3

Manisa KT: Ol muttaqîler ki îmân getürürler birliğine Tañrı ta'âlânuñ, ğayba dañı âhirete îmân getürdiler dañı namâz durğururlar. Dañı ol rızq ki anlara virdük nafaqa eylerler Allâh yolına. (2a/4=002/003)

TİEM 40: Anlar kim inanurlar görünmez nesneye ya'Öni Tanrı'ya, yâ uçmağa, yâ kıyamata, yâ Kuróân'a; dakı durudurlar namâz, ya'Öni dâyim kılurlar. Dakı andan kim rûzî virdük anlara, nafaka virürler. (2a/2=002/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde örtüglökkä (T.); ğaybğa (Ar.); ğayba (Ar.); görünmez nesneye ya'Öni Tanrı'ya, yâ uçmağa, yâ kıyamata, yâ Kuróân'a (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.48. Merfuó (مَرْفُوعٌ):

T. kötrülmüş; Kötrülmüş yoğaru; kötrülmi; Qadri yücedir, ; yücedilmiş ya'Öni yidinci göge

TİEM 73: kötrülmüş arıtılmış. (435v/9=080/014)

Anonim KT: Kötrülmüş yoğaru İdi qatında, arığ bolmuş yalawaçlar elinde ya'Öni ferişte. (125a/10=080/014)

Hekimoğlu KT: kötrülmüş, arığ kılınmış. (565a/1=080/014)

Manisa KT: Qadri yücedir, münezzehdür, arıdur şeytânlar elinden. (435a/6=080/014)

TİEM 40: yücedilmiş ya'Öni yidinci göge, arınılmış, ya'Öni arusuzlar tutmağından. (280b/7=080/014)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; kötrülmüş (T.); Kötrülmüş yoğaru (T.); kötrülmüş (T.); Qadri yücedir, (Ar.+T.); yücedilmiş ya'Öni yidinci göge (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.49. Aceb (عَجَبٌ):

Kur'an, herkesi dehşet ve hayrete düşüren ve bir benzeri olmayan son derece mükemmel, güzel ve harika bir kitaptır. Kur'an'ın aceb olması i'caz delillerini ikame etmede, manalarının doğruluğu ve nazımının güzelliğinde, kendinden önceki kitapların aksine mükemmel olmasıdır (Türk 2001:172).

De ki: "Bana vahyolundu ki: Cinlerden bir topluluk Kur'an dinleyip şöyle dediler: Biz harikulade güzel bir Kur'an dinledik."¹¹

¹¹ Cinn:72/1

T. o \acute{q} ı \acute{g} unı ta \acute{n} .; ta \acute{n} , Óacāóib; tang Quróānnı; Óaceb Quróān'dur.; Kur'an ta \acute{n} .

TİEM 73: ay \acute{g} ıl va \acute{h} y káltürüldi máni \acute{n} tapa kim ol tınladı bir gürüh pári \acute{l} árdin aydılar biz eşit(t)imiz okı \acute{g} unı ta \acute{n} . (424r/1=072/001)

Anonim KT:Quróān o \acute{q} ı \acute{g} anun Rasū<l>Óa.nuñ eşitdiler. Pes aytdılar: Biz eşitdük Quróānnı ta \acute{n} kim her \acute{g} iz eşitgen bolma \acute{g} aymız munuñ teg ta \acute{n} , Óacāóib. (110a/2=072/001)

Hekimo \acute{g} lu KT: Ay \acute{g} ıl; Va \acute{h} y kılındı manga, hâ \acute{q} ı \acute{q} at üze ol, eşitti bir ö \acute{g} ür per \acute{i} lerdin, aydılar: “Biz eşittük tang Quróānnı. (550b/2=072/001)

Manisa KT: Eyit yā Muhammed: Baña va \acute{h} y oldu ki ta \acute{h} qı \acute{q} işitdi Quróān'ı bir bölük cin \acute{i} ler Eyitdiler: Ta \acute{h} qı \acute{q} biz işitdük biz Quróān'ı ki Óaceb Quróān'dur. (424a/4=072/001)

TİEM 40: Eyit: “Va \acute{h} y olındı bana kim, bayık kulak dıttı işitmege bir bölük üç-ile on arasında perilerdin, pes eyittiler: “Bayık biz işiddük Kur'an ta \acute{n} . (273b/11=072/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde o \acute{q} ı \acute{g} unı ta \acute{n} (T.); ta \acute{n} , Óacāóib (T.+Ar.); tang Quróānnı(T.+Ar.); Óaceb Quróān'dur. (Ar.+T.); Kur'an ta \acute{n} (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.50. Tezkire (تَذَكُّرٌ):

“O (Kuróān), korunanlar için bir Tezkire (ö \acute{g} üttür.)¹²

T. pānd turur; ol Qur'an Óibret erür pārsálar \acute{g} a yaÓnı pend erür; ö \acute{g} ütlemek; Quróān naşihátdur; ö \acute{g} ütlemekdür

TİEM 73: ol pānd turur sa \acute{q} nuqlar \acute{g} a (421v/7=069/048)

Anonim KT: Ta \acute{q} ı ol Qur'an Óibret erür pārsálar \acute{g} a yaÓnı pend erür mendin muóminlerge. (105a/18=069/048)

Hekimo \acute{g} lu KT: Ta \acute{q} ı hâ \acute{q} ı \acute{q} at üze ol, ö \acute{g} ütlemek sa \acute{q} ın \acute{g} anlar \acute{g} a. (546b/1=069/048)

Manisa KT: Ta \acute{h} qı \acute{q} bu Kuróān naşihátdur müttakılere ki anlar müntefiÓ olurlar. (420b/10=069/048)

TİEM 40: Dakı bayık ol, ö \acute{g} ütlemekdür muttakılara. (271b/11=069/048)

¹² Hâkka 69/48

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **pänd turur** (F.); **ol Qur'an Öibret erür pārsālarğa yaÖñi pend erür** (Ar.+F.); **ögütlemek** (T.); **Qurōān naşihatdur** (Ar.); **ögütlemekdür** (T.) sözcüklerinden veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.51. Mübârek (مُبَارَكٌ):

Kur'an, dünya ve ahirette kendisine uyan, onunla amel eden için mübarek bir kitaptır. Bununla tavsif edilmesi, ondaki ilahî hayırların çokluğuna dikkat çekmek içindir (Türk 2001: 177).

T. ıutluğ; bereketlig, menfaÖatleri köp ağğan; mübârekdür; mubârekdür

TİEM 73: Bu bitig turur indürdimiz anı **kutluğ** <könikâ tutuğlı> ol kim yüzikâ otu yana ıorıutsa(104v/8=006/092)

Hekimoğlu KT: Taıı bu kitāb, indürdük anı; **bereketlig, menfaÖatleri köp ağğan;** <rāstlağan> ol nirseni kim ileyinde turur; taıı munung üçün kim ıorıutsang(134b/7=006/092)

Manisa KT: Bu Qurōān kitābdur, indürdük, **mübârekdür.** Taıdıı eyleyicidür elince gelen nebıler kitābları ıorıutmağ-ıçün(96b/6=006/092)

TİEM 40: Dakı uşbu kitabdur, indürdük anı; **mubârekdür;** gircek dutııcıdur anı kim ileyindedir yaÖñi ilerügi kitablar; dakı korkıdasan(64b/3=006/092)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **ıutluğ** (T.); **bereketlig, menfaÖatleri köp ağğan** (Ar.+T.); **mübârekdür** (Ar.); **mubârekdür** (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.52. Müsaddik (مُصَدِّقٌ):

Kuran, tasdik edici ve teyit edicidir. Çünkü kendisinden önce indirilen kitapların doğruluğu onun onaylamasıyla bilinmektedir.

T. könikâ tutuğlı; rāstlağan; Taıdıı eyleyicidür; gircek dutııcıdur

TİEM 73: Bu bitig turur indürdimiz anı ıutluğ <könikâ tutuğlı> ol kim yüzikâ otu yana ıorıutsa mākā boğunını anıñ tāğrāsındä..... (104v/8=006/092)

Hekimoğlu KT: Taıı bu kitāb, indürdük anı; bereketlig, menfaÖatleri köp ağğan; <rāstlağan> ol nirseni kim ileyinde turur; taıı munung üçün kim ıorıutsang Mekkeni taıı ol kim irselerni kim anıng tegresinde.(134b/7=006/092)

Manisa KT: Bu Qurōān kitābdur, indürdük, mübârekdür. **Tasıdıı eyleyicidür** elince gelen nebıler kitābları ıorıutmağ-ıçün Mekke ıavmini daıı hāvālisinde olanları..... (96b/6=006/093)

TİEM 40: Dakı uşbu kitabdur, indürdük anı; mubârekdür; ***gircek dutıcdur*** anı kim ileyindedir yaÖñi ilerügi kitablar; dakı korkıdasan yâ Muhammed Mekke’yi, dakı anı kim yöresindedür..... (64b/3=006/092)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde **könikâ tutuğlı** (T.); **râstlağan** (F.); **Taśdik eyleyicidür** (Ar.+T.); **gircek dutıcdur** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.53. Ümmü’l Kitab (أُمَّةٌ كِتَابٌ):

“el-ümm” sözcüğü “anne” anlamındadır. Kur’an, bütün kitapların kaynağı olduğu için bu ad verilmiştir.

T. ol Quróān bitigniñ aslı; Ol Levh-üöl-mahfûz içinde; ol, Levhüöl-Mahfûz içinde; Quróān levh-i mahfûzda; Kur’an, kitab aslında yaÖñilavhaöl-mahfûz

TİEM 73: ***ol Quróān bitigniñ aslı*** içindä turur biziñ üskümüzde barçada yügsäk bütün işlig. (358v/1=043/004)

Rylands KT: ***Ol Levh--üöl-mahfûz içinde*** biziñ üskümüzde yüksek berk turur. (37b/1=043/004)

Hekimoğlu KT: Tağı haқиқat üze ***ol, Levhüöl-Mahfûz içinde***, қatımızda yüksek, hikmetlig. (467a/2=043/004)

Manisa KT: Tañқиқ ***Kuróān levh-i mahfûzda***, bizüm қatımızda yücedür, uludur, hikmeti mübālağadır. (355b/3=043/004)

TİEM 40: Dakı bayık ol yaÖñi ***Kur’an, kitab aslında yaÖñilavhaöl-mahfûz*** bizüm katımızda yücedür, hikmet issidür. (232b/7=043/004)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; **Quróān bitigniñ aslı** (Ar.+T.); **Ol Levh-üöl-mahfûz içinde** (Ar.); **ol, Levhüöl-Mahfûz içinde** (Ar.); **Quróān levh-i mahfûzda** (Ar.); **Kur’an, kitab aslında yaÖñilavhaöl-mahfûz** (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

Sonuç

Çeviri en zor yapılan işlerden biridir. Hele Kur’an gibi kutsal bir metni çevirmek ve anlamlandırmak için çok donanımlı olmak gerekir. Bunun yanında Kur’an’daki *Kur’an* kavramını Türkçe karşılıklarıyla ifade edebilmek ve bu kavramların Arapça karşılıklarını tam olarak verebilmek, çeviriyi yapan için ağır dinî sorumluluk gerektirir. Bunların dışında, çeviri faaliyeti, çevirinin yapıldığı dilin diğer dile karşı mukavemetini de gösterdiği için dil alanında önemsenmektedir.

Doğu ve Batı Türkçesi ile yapılan ilk Kur'an çevirilerinde, Kur'an kavramı incelendiğinde, Türkçenin özellikle Doğu Türkçesi Kur'an çevirilerinde, Türkçe kelimelerle kavramlara karşılık vermede daha istekli ve daha yetenekli olduğu görülmektedir. Bunun sebebi belki de ilk çevirilerin yapıldığı dönemde Arapça ve Farsça'nın halk arasında yaygın olarak kullanılmaması ve bu dillerin edebî dile fazlaca nüfuz etmemesidir. Sonuçta Kur'an kavramının Türkçe adlarla karşılanması Türkçenin doğru ve yerinde kullanıldığı zaman en kutsal metinleri bile Türkçe karşılıklarıyla çeviri yapılacak kadar üretken bir dil olduğunu gösterir. Diğer taraftan da ilk Kur'an çevirileri yapan/yapanların taşıdığı Türkçecilik tavrının yerinde oluşunu işaret etmektedir.

Kaynaklar

- Ata, A.(2013). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi: Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ateş, S. (1975).*Kur'ân-ı Kerîm ve Cümle Meali*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Borokov, A. K.(2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. - XIII. Yüzyıllar)*, (Ruşçadan Çeviren: USTA, Halil İbrahim, AMANOĞLU Ebülfez), Ankara, TDK.
- Çanga, M.(1999). Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, İstanbul.
- Diyanet işleri başkanlığı (1993). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 2. Baskı, Ankara.
- Dumlu, Ö.(1999).Kur'an'da Bazı Kavramlara Bakış, İzmir.
- Ece, H.K.(2000). İslamın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Eckmann, J.(1976). *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*, Budapest.
- Fehd, T. (2002). "Kur'an" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 26. İstanbul.
- Karabacak, E.(1999).*An Inter-Linear Translation Of The Qur'ân Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'ân Tercümesi*: Introduction and Text I, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department Of Near Eastern Languages and Civilizations. 1994; (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a.1997; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b-451a.
- Karagöz İ., Karaman, F.,Paçacı, İ., Canbulat, M.,Gelişgen, A.,Ural, İ.(2005). Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı yay. Ankara.

- Kök, A.(2004).*Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73, 1v/ 235v/2)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Marangozoğlu, M.(2006).*Kur'an İsimleri Antolojisi*, Pınar yay. İstanbul.
- Sağol, G.(1999).*Old Turkish and Persian Inter-Linear Quróan Translations II: An Inter-Linear Translation of the Quróan into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text)*, Harvard, (410 pages), 1993; *(Part II: Glossary)* Harvard, 1995, (310 pages); *(Part III Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b)*, Harvard, 1996; *(Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two:301a-587b)*, Harvard.
- Topaloğlu, A., Muhammed Bin, H.(1978). *XV/ Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır Arası Kuróan Tercümesi*, I Giriş ve Metin, İstanbul,1976; II, Sözlük, İstanbul.
- Türk, N. (2001).*Kur'an'da Kitap Kavramı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamaş Doktora Tezi), Sakarya.
- Ünlü, S. (2004).*Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM73, 235v/3-450r/7)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Ünlü, S. (2006). "*İlk Türkçe Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Çevirilerinde Peygamber Kavramı*", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Türklük Sempozyumu Ankara.